

DE DESTRUCTIE ALS OORZAAK VAN HET WORDEN

Sabina Spielrein¹

Bij mijn werk omtrent de seksuele problemen heeft me vooral één vraag beziggehouden: waarom bevat de machtigste drift, de voortplantingsdrift, naast de positieve gevoelens die je *a priori* kan verwachten, ook negatieve zoals angst en afkeer, die eigenlijk overwonnen moeten worden om te kunnen komen tot een positieve hantering. De negatieve instelling van het individu ten opzichte van het seksuele gedrag valt uiteraard vooral op bij neurotici. Voor zover mij bekend is, hebben enkele wetenschappers deze weerstand in onze zeden proberen te verklaren vanuit de opvoeding, die erop gericht is de drift binnen de perken te houden en die daarom elk kind de bevrediging van het seksuele verlangen leert zien als iets wat slecht en verboden is. Velen is de frequentie opgevallen waarmee doodsvoorstellingen verknoopt zijn met seksuele verlangens, maar toch werd de dood opgevat als het symbool van het moreel verval.² Gross leidt de afkeer voor seksuele producten af uit de ruimtelijke coëxistentie van deze met de dode uitwerpselen. Freud voert de weerstanden, de angst terug op de verdringing van de vroeger met positieve gevoelens beladen verlangens. Bleuler ziet in de afweer het noodwendige negatieve, dat bij iedere voorstelling met positieve gevoelswaarde ook aanwezig moet zijn. Bij Jung vond ik de volgende passage: "Het hartstochtelijk verlangen, d.w.z. de libido, heeft twee kanten: zij is de kracht die alles mooier maakt én in bepaalde gevallen alles vernielt. Men doet vaak alsof men niet goed kan verstaan waaruit die vernielende eigenschap van de scheppende kracht wel zou kunnen bestaan. Een vrouw die zich, vooral in de hedendaagse cultuur, aan de hartstocht overgeeft, ervaart dat vernielende maar al te vlug. Je hoeft maar even uit de omgeving te denken die gekenmerkt is door de burgermoraal om te verstaan wat voor een gevoel van grenzeloze

---

1. Vertaling Dieter De Grave en Ann Van Neygen (Spielrein, 1912: 465-503).

2. Op het moment dat ik dit werk geschreven heb, was Dr. Stekels *Die Sprache des Traumes* (1911) nog niet verschenen. In zijn werk toont de auteur in talrijke dromen aan dat we naast de wens tot leven de wens om te sterven hebben. Deze laatste vat hij op als tegenstelling van de in het wezen van het seksuele instinct liggende wens.

onzekerheid een mens overvalt die zich onvoorwaardelijk overlevert aan het lot. Zelfs vruchtbaar zijn betekent dat je jezelf vernietigt want met de geboorte van de volgende generatie is de voorgaande over haar hoogtepunt heen. Op die manier worden onze nakomelingen onze gevaarlijkste vijanden; wij geraken met hen niet klaar omdat zij ons immers zullen overleven en de macht uit onze krachteloze handen nemen. De angst voor het erotische noodlot is volkomen begrijpelijk: er is immers iets onvoorziens aan. Het noodlot bergt zonder meer onbekende gevaren in zich en de voortdurende aarzeling van de neuroticus om het leven te wagen, wordt verklaard door zijn wens om aan de kant te mogen staan, om in de gevaarlijke strijd van het leven niet te hoeven meevechten. Wie verzaakt aan het risico om te leven, moet het verlangen hiertoe in zichzelf in de kiem smoren en een soort zelfmoord plegen. Dat verklaart de doodsfantasieën die met het afzien van het erotisch verlangen nogal gemakkelijk samengaan" (Jung, 1911: 120-227).

Ik citeer de woorden van Jung met opzet zo uitvoerig omdat zijn opmerking die op het ongekende gevaar wijst dat in het seksuele gedrag ligt, het meeste met de door mij bekomen resultaten overeenstemt. Bovendien vind ik het zeer belangrijk dat ook een mannelijk individu zich bewust is van het gevaar dat meer dan een louter sociaal karakter heeft. Jung ziet inderdaad geen harmonie maar een tegenstelling tussen de doodsvoorstellingen en de seksuele voorstellingen. Vanuit mijn ervaringen met meisjes kan ik zeggen dat het normaliter het angstgevoel is dat bij verdringingsgevoelens op de voorgrond treedt wanneer voor het eerst de mogelijkheid tot wensrealisering in vraag komt en wel een heel bepaalde vorm van angst: men wordt de vijand in zichzelf gewaar, het is de eigen liefdesgloed die iemand met ijzeren noodwendigheid dwingt tot hetgeen men niet wil. Men voelt het einde, het vergankelijke, waarvoor men tevergeefs naar onbekende verten op de vlucht zou willen slaan. "Is dit alles?" zou men willen vragen, "Is dit het hoogtepunt en is er daarbuiten niets meer?" Wat gebeurt er met het individu bij de seksuele daad, waardoor zulke stemming gerechtvaardigd zou kunnen worden?

Biologische feiten

Bij de verwekking verenigen de vrouwelijke en de mannelijke cel zich. Iedere cel wordt daarbij als eenheid vernietigd en uit dit vernietigingsproces ontstaat het nieuwe leven. Heel wat levende wezens van lagere rang (zoals bijvoorbeeld de eendagsvlieg) schieten bij de productie van een nieuwe generatie het leven erbij in en sterven. Voor

deze wezens betekent de schepping tegelijk ondergang en dat laatste is op zichzelf genomen het verschrikkelijkste voor het levende. Als deze eigen ondergang echter in dienst van de nieuwe schepping wordt gesteld, dan ziet het individu er verlangend naar uit. Bij een wezen van een hogere soort dat niet meer uit één enkele cel bestaat, wordt bij de seksuele daad vanzelfsprekend niet het hele individu vernietigd; de seksuele cellen die als eenheid ophouden te bestaan, zijn voor het organisme niet zomaar onverschillige elementen, maar zijn ten nauwste in verband met het hele leven van het individu. Zij bevatten in een geconcentreerde vorm heel de verwekker, door wie zij op hun beurt in zijn ontwikkeling voortdurend beïnvloed worden en die zij op hun beurt in zijn ontwikkeling voortdurend beïnvloeden. Deze zeer belangrijke extracten van het individu worden bij de bevruchting vernietigd. Analoog met de vereniging van de seksuele cellen verenigen twee individuen zich tijdens de geslachtsdaad: de ene dringt in de andere binnen. Er bestaat slechts een kwantitatief verschil: niet het hele individu wordt naar binnen gezogen, enkel een deel dat echter op dat ogenblik de waarde van het hele organisme vertegenwoordigt. Het mannelijk element lost zich in het vrouwelijke op, het vrouwelijke wordt onrustig, krijgt door de vreemde indringer een nieuwe vorm. De reorganisatie treft het hele organisme; destructie en herstel die ook onder normale omstandigheden altijd optreden, voltrekken zich bruusk. Het organisme scheidt zijn seksuele producten af zoals het ieder ander uitwerpsel afscheidt. Het zou onwaarschijnlijk zijn dat het individu deze evolutie van destructie en herstel ook niet tenminste in overeenkomstige gevoelens gewaarwordt. Zoals de lustgevoelens die met het ontstaan samengaan in de voortplantingsdrift zelf gegeven zijn, zo zijn ook de gevoelens van afweer zoals angst en walging niet het gevolg van een valse verknoping met de qua ruimte coëxisterende uitwerpselen, noch van het negatieve dat wijst op een afzien van het seksueel gedrag, maar wel integendeel zijn het gevoelens die overeenkomen met de destructieve componenten van de seksuele drift.

Individueelpsychologische beschouwingen

De bewering dat wij – psychisch gezien – in het heden helemaal niets beleven, klinkt paradoxaal maar is toch juist. Een gebeurtenis bezit voor ons slechts in die mate een gevoelswaarde als ze in staat is gevoelsgeladen inhouden (belevissen) op te wekken die wij vroeger hebben meegemaakt en die in het onbewuste verborgen liggen. Dat merk je het best aan de hand van een voorbeeld: een meisje leest met groot genoegen

heksenverhalen. Het blijkt dat het als kind graag heks speelde en de analyse wijst uit dat de heks in de fantasie van het meisje de plaats van de moeder inneemt, met wie ze zich identificeert. De heksenverhalen zijn dus voor het meisje in die mate met lust beladen als het leven van de moeder ook met lust beladen is, een leven dat het meisje nog moet doorleven. De heksenverhalen zijn louter vergelijkingen die de plaats van het gewenste – de door de moeder reeds doorgemaakte levensgeschiedenis – vervangen, een vervanging waarop in de vergelijkingen alleen de gevoelston verschoven is. Zonder dat moederlijke wedervaren zouden de heksengeschiedenissen voor het meisje niet met lust beladen zijn. In deze zin is "al het vergankelijke" slechts een metafoor van ergens een of andere (ons onbekende) oergebeurtenis, die in het heden op zoek is naar iets analoogs.

In deze zin beleven wij niets in het heden, alhoewel wij een gevoelswaarde op de actuele voorstelling projecteren. In mijn voorbeeld was de heksenverhaal in het heden bewust; in het onbewuste had de assimilatie met het verleden plaats (ervaring van de heks = ervaring van de moeder), van waaruit het tegenwoordige zich onderscheidt. Iedere bewuste inhoud van ideeën of voorstellingen wordt begeleid door hetzelfde onbewuste dat de resultaten van het bewuste denken in de typische taal van het onbewuste vertaalt. Deze parallelle gedachtegang kun je het best nagaan aan de hand van de door Silberer beschreven vermoeidheidstoestanden. Twee van zijn voorbeelden zullen dit verduidelijken.

Voorbeeld 1: "Ik denk eraan dat ik van plan ben een hobbelige passage te verbeteren".

Symbool: "Ik zie mijzelf een stuk hout glad schaven".

Voorbeeld 2: "Ik denk aan het doordringen van de menselijke geest in het moeilijke, donkere gebied van het probleem der moeders" (Goethe, 1808: deel II).

Symbool: "Ik sta op een verlaten pier, die ver vooruitgeschoven ligt in een donkere zee. Aan de horizon vloeien de wateren van de zee haast samen met de ook al diep gekleurde, geheimzinnige, zwarte lucht".

Duiding: De vooruitgeschoven positie in de donkere zee komt overeen met het doordringen in het donkere probleem. Het samenvloeien van lucht en water, het vermengen van boven en onder zou een symbool kunnen zijn van het feit dat bij de moeders (zoals Mephistofeles het voorstelt) alle tijden en plaatsen met elkaar versmelten, dat er daar geen grenzen bestaan tussen "boven" en "beneden" en dat Mephistofeles daarom tegen de

reisvaardige Faust kan zeggen: "Ga onder – ik zou ook kunnen zeggen: stijg op!"

De voorbeelden zijn zeer leerrijk: je merkt hoe de aan de actualiteit aangepaste gedachtegang in het onbewuste geassimileerd wordt met de "gebeurtenissen" die bij vele generaties plaatsgevonden hebben. De uitdrukking "hobbelige plaats" bij het werk (voorbeeld 1) stamt als metafoor af van een andere voorstellingsinhoud: die van het hout schaven. In het bewustzijn wordt de uitdrukking van zijn betekenis aangepast aan het heden en bijgevolg met betrekking tot zijn oorsprong onderscheiden. Het onbewuste daarentegen verleent de woorden weer hun oorspronkelijke betekenis van weerbarstige plaats bij het houtschaven. Op die manier verandert het de actuele handeling van het perfectioneren van het werk in een reeds vaak herhaalde handeling van het schaven van het hout.

Het tweede voorbeeld is daarbij in zoverre interessant dat het, zoals de oude volkeren, in de zee de moeder ziet (het moederlijk scheppende water, waaruit alle leven ontstaan is). De zee ("de moeder"), waarin men doordringt, is het donkere probleem, de toestand waarin er geen tijd, plaats noch tegenstellingen (boven en onder) bestaan omdat het hier gaat om iets wat nog ongedifferentieerd is, wat niets nieuws schept en derhalve een eeuwig zijnde is. Het beeld van de zee (moeder) is tegelijk ook het beeld van de diepte van het onbewuste, dat terzelfder tijd leeft in het heden, het verleden en de toekomst, dus buiten de tijd, waarvoor alle plaatsen met elkaar versmelten (tot plaatsen van oorsprong) en waarvoor alle tegenstellingen hetzelfde betekenen (Freud, 1910e).³

In deze oermoeder (het onbewuste) wil iedere uit haar gedifferentieerde voorstelling zich ontbinden (oplossen), d.w.z. dat ze zich wil omvormen tot een niet gedifferentieerde toestand. Als de door mij geanalyseerde zieke bijvoorbeeld zegt: "De aarde werd doorboord", in plaats van te zeggen, "Ik werd bevrucht", zo is in de bewuste of onbewuste verbeelding van ieder volk de aarde de oermoeder (Spielrein, 1911: 329 e.v.). In deze oermoeder metamorfoseert deze uit haar onderscheiden moeder (de patiënte) zich. Niet voor niets hebben Griekse filosofen zoals bijvoorbeeld Anaxagoras de oorsprong van de *weltschmerz* gezocht in de differentiëring van het bestaande uit de oerelementen. Deze smart bestaat er precies in dat ieder deeltje van ons wezen er hevig naar verlangt om opnieuw veranderd te worden in zijn oorspronkelijke staat, waaruit dan weer het nieuwe leven ontspringt.

---

3. Volgens Freud (1900a) is het onbewuste tijdloos in de mate dat het uit wensen bestaat die het voor de tegenwoordige tijd als gerealiseerd voorstelt.

Freud voert onze latere directe of gesublimeerde liefdesgevoelens terug tot de kinderjaren: toen we door toedoen van de ons verzorgende personen de eerste lustervaringen gewaarwerden. Deze lustervaringen zoeken wij steeds opnieuw te beleven en zelfs als ons bewustzijn zich al lang een normaal seksueel doel voor ogen heeft gesteld, dan nog houdt het onbewuste zich bezig met voorstellingen die in onze vroegste kinderjaren lust opwekten. Freuds tegenstanders verzetten zich meestal kwaad tegen de seksualisering van onschuldige kinderlijke lustervaringen. Wie zelf al ooit analyses gedaan heeft, twijfelt er niet aan dat de erogene zones van het onschuldige kind bij de volwassene bewust of onbewust een bron worden van seksuele opwinding. Het mag dan al in de constitutie van het individu gegrond zijn waarom daarbij de een of de andere zone de voorkeur geniet, in ieder geval zien wij bij neurotici zeer duidelijk dat de zone die in de kinderjaren een sterk lustaccent droeg, bron wordt van seksuele opwinding tegenover de verzorgende personen en dat zij een overeenkomstige, onbewuste symboliek verkrijgt. Dat geeft ons het recht om met Freud te beweren dat wij in de kinderlijke lustbronnen de kiemen van de seksuele lust van de volwassenen aantreffen. Men maakte mij naar aanleiding van de uiteenzettingen over de rol van de seksualiteit de opmerking dat je, als je er maar de goede wil voor zou hebben, evengoed alles kon afleiden uit de voedingsdrift. Ik wil hier de opvattingen van een Frans auteur niet onvermeld laten, die alle zielenroerselen afleidt uit de drift tot zelfhandhaving. Hij is namelijk van mening dat de moeder van haar kind houdt omdat dit bij het zuigen de borstklier lichter maakt en dat je van een man of een vrouw houdt omdat door de coïtus de excreten die het organisme belasten, verwijderd respectievelijk onschadelijk gemaakt worden. De gewaarwording van lust wordt dan overgedragen op het voorwerp dat die verlichting brengt. Deze tegenwerpingen gaan niet tegen de leer van Freud in: Freud onderzoekt helemaal niet wat het lustgevoel is of hoe het ontstaat. Hij begint met het stadium waarin het lustgevoel reeds aanwezig is en daar zien wij inderdaad dat kinderlijke lustervaringen de voorbode zijn van de latere seksuele lustervaringen. Het is precies hetzelfde als je gaat houden van de welwillende hand van de verpleegster, die onze behoefte aan voedsel bevredigt. Ongetwijfeld bestaat er tussen de voedingsdrift (respectievelijk zelfhandavingsdrift) en de drift om de soort in stand te houden (en dus ook de seksuele instincten) een zeer hecht verband. Uit ervaring weten we dat bij seksuele opwinding het eten vaak de coïtus kan vervangen. Daarbij zijn twee factoren werkzaam: enerzijds de lust die men ondervindt bij het eten en anderzijds de appetijt, die ten gevolge van de algemene opwinding dikwijls verhoogd wordt. Ook het

tegendeel kan je waarnemen: het verlangen naar voedsel kan door de coïtus weliswaar niet helemaal vervangen worden, maar wij constateren vaak de oppermachtigste geslachtsdrift bij lichamelijk verzwakte individuen.

In zoverre wij zoeken naar de *causa movens* van ons bewuste en onbewuste ik, geloof ik dat Freud gelijk heeft als hij aanneemt dat het streven naar het verkrijgen van lust en het onderdrukken van onlust de basis is van alle psychische processen. De lust is terug te voeren tot bronnen uit de kindertijd. De vraag is nu of heel ons psychisch leven uit dit ik-leven bestaat; zijn er in ons geen driften aanwezig die onze psychische inhoud in beweging zetten, onbekommerd om het wel en wee van het ik? Betekenen de bekende basisdriften (de drang naar zelfhandhaving en naar het in stand houden van de soort) voor het gehele psychische leven ook wat zij voor het ik-leven betekenen, namelijk de bron van lust en onlust? Ik moet heel beslist de stelling verdedigen dat naast de ik-psyche ook de onbewuste door prikkels geleid wordt, die nog dieper liggen en zich helemaal niets aantrekken van onze gevoelsmatige reacties op de door hen gestelde eisen. De lust is enkel maar de instemmende reactie van het ik op deze uit de diepte opspringende eisen en wij kunnen direct lust vinden in de onlust en lust aan de smart die op zich genomen een sterk onlustkarakter heeft omdat ze ontspringt uit een beschadiging van het individu, waartegen het instinct tot zelfbehoud in ons zich teweer stelt. Zo is er in onze diepte iets wat, hoe paradoxaal het *a priori* ook mag klinken, deze zelfbeschadiging wil, want het ik reageert daar met lust op. Het verlangen naar zelfbeschadiging, het plezier aan de pijn is echter volkomen onbegrijpelijk als we alleen maar oog hebben voor het ik-leven, dat enkel lust wil hebben. Mach is van mening dat het ik iets heel onwezenlijks is, iets wat voortdurend wisselt, enkel maar een zekere momentane verzameling van de eeuwig zijnde ervaringen van de elementen op één bepaald ogenblik. Als filosoof heeft Mach genoeg aan dit schema. Zijn naam staat in nauw verband met Jung omdat deze laatste onderzoeker ook van mening is dat de psyche bestaat uit vele afzonderlijke wezens. Jung immers spreekt van de autonomie van het complex zodat we volgens hem in ons geen ongedeeld ik hebben, maar dat er verschillende complexen aanwezig zijn, die met elkaar een strijd voeren om de bovenhand. De mooiste bevestiging van zijn opvattingen worden ons geleverd door de mensen die lijden aan *dementia praecox*. Zij worden de macht die de afzonderlijke van het ik gescheiden complexen over hen uitoefenen, zo sterk gewaar dat zij hun eigen onbewuste wensen (mijn patiënte noemt deze wensen "vermoedens") als het ware beschouwen als

vijandelijke levensvatbare wezens. "Het vermoeden zou werkelijkheid kunnen worden om zijn recht op bestaan uit te oefenen" zei de door mij geanalyseerde zieke.

Ik moest tot het inzicht komen dat het voornaamste kenmerk van het individu erin bestond dat het een *dividu* is. Hoe dichter wij komen bij het bewuste denken, hoe gedifferentieerder ook onze voorstellingen worden en hoe dieper wij afdalen in het onbewuste, hoe algemener en typischer ze worden. De diepte van onze psyche kent geen "ik", enkel slechts de optelling ervan, het "wij", of het actuele ik wordt, beschouwd als object, ondergeschikt aan andere, gelijkaardige objecten (Spielrein, 1911: 329 e.v.). Op een zieke werd een schedelboring uitgevoerd. Tijdens de narcose verdween geleidelijk zijn ik-bewustzijn en daarmee ook de pijn. Hij had echter nog in die mate indrukken van de buitenwereld, dat hij bij het uitboren van zijn schedel "binnen" riep. Dit toont aan dat hij zijn schedel weliswaar heeft waargenomen, maar als in de vorm van een object dat van het ik gescheiden was, blijktbaar in de vorm van een kamer. Zo worden de afzonderlijke delen van de persoonlijkheid geobjectiveerd. In de volgende voorbeelden zien wij de objectivering van de hele persoonlijkheid. Mijn patiënte spreekt over één van haar toestanden tijdens de narcose waarin zij de pijn van de operatie niet meer voelde (*Ibid.*: 329 e.v.). Daarbij zag zij, in plaats van zichzelf, gewonde soldaten met wie zij medelijden had. Hierop berust ook de pijnstillende uitwerking van de kinderspreuk dat wel de hond, de kat enzovoort pijn gedaan mag worden, maar niet het kind zelf. In plaats van het gekwetste vingertje bij zichzelf te merken, ziet het kind het bij anderen; "mijn vinger" hebben wij vervangen door de meer algemene voorstelling ergens de een of andere vinger. Hoe dikwijls troost men zich bij een persoonlijk ongeluk niet met de gedachte dat zoiets vele, of zelfs alle mensen overkomt, alsof onze pijn verlicht zou worden door de gedachte aan de wetmatigheid waarmee hij voorkomt, door de eliminatie van het persoonlijk toevallige. Wat algemeen gebeurde en gebeurt, is geen ongeluk meer, maar een objectief feit. De pijn berust op de differentiatie van de gescheiden ik-voorstelling. Ik versta daaronder een voorstelling die verknoopt is met het "ik"-bewustzijn. Het is bekend dat het medelijden ontstaat als men zich in de toestand van lijden verplaatst. Bij dementia praecox-patiënten die de ik-voorstellingen in objectieve of soortvoorstellingen omwisselen valt de inadequate affectie, de onverschilligheid op. Deze verdwijnt onmiddellijk als wij erin slagen een ik-relatie tot stand te brengen, als de patiënt bijvoorbeeld in de plaats van "de aarde werd bevuild met urine", zegt: "ik werd bevuild bij de seksuele

daad".⁴ Daarin ligt volgens mij de betekenis van de symbolische wijze van uitdrukking. Het symbool betekent immers hetzelfde als de pijnlijke voorstelling, maar is minder als ik-voorstelling gedifferentieerd: onder een "vrouw" kan men veel meer inhouden bedenken omdat zij enkel in het wezenlijke op elkaar moeten gelijken dan onder de veel scherper bepaalde ik-voorstelling van een Martha N. Daartegen kan men antwoorden: als de dromer in plaats van zichzelf een andere persoon neemt, dan is die andere persoon niet minder scherp gedifferentieerd dan de persoon van de dromer zelf. Dat is enkel objectief juist: voor elke mens bestaan andere mensen in ieder geval alleen maar in zoverre ze toegankelijk zijn voor zijn psyche; van anderen bestaat voor ons enkel maar datgene wat met ons overeenstemt. Als de dromer zichzelf vervangt door een andere persoon, dan zorgt hij er helemaal niet voor de betreffende persoon zo duidelijk mogelijk voor te stellen. Er vindt immers zonder meer een verdichting plaats van verschillende personen tot één persoon. Het komt er voor de dromer alleen maar op aan die eigenschap in de gesubstitueerde persoon voor te stellen, die overeenkomt met de realisering van zijn wens. Wil de dromer bijvoorbeeld benijd worden om zijn mooie ogen, dan verdicht hij verschillende personen met mooie ogen tot één "mengpersoon", zodat ook hier een type, in plaats van een individu tevoorschijn komt; een type dat, zo wijzen onderzoekingen van dromen en mensen die lijden aan *dementia praecox* uit, overeenkomt met archaïsche wijzen van denken.

Bij de hysterie die een "ik-hypertrofie" heeft, is een overeenkomstige verhoogde gevoeligheid aanwezig. Het zou echter totaal verkeerd zijn te beweren dat het psychische leven van de hysterie een rijkere inhoud zou hebben dan dat van de *dementia praecox*: de belangrijkste ideeën treffen we aan bij mensen die lijden aan *dementia praecox*. Het gebrek aan ik-activiteit heeft enkel tot gevolg dat wij hier te maken hebben met de typische, archaïsche, analoge denkwijzen. Freud is van oordeel dat het bij *dementia praecox* gaat om onttrekking van de libido, terugkeer van de libido en dan om de strijd tussen libido-onttrekking en libido-bezetting. Volgens mij is het een strijd tussen de twee antagonistische stromingen van de soort- en de ik-psyche. De soort-psyche wil de ik-voorstelling maken tot een onpersoonlijke, typische voorstelling, terwijl de ik-psyche zich tegen deze ontbinding verzet waardoor de zieken de gevoelstoon van het verdwijnend complex bang overdragen op de een of de andere zijdelingse associatie waarop zij het "ik" fixeren (inadequate affect). De zieken zien echter zelf dat de gevoelstoon niet overeenkomt met de

---

4. Ze kan ook bij de voorstelling van de verontreinigde aarde een sterk affect hebben als ze daarbij het gevoel heeft evenals de verbinding aarde = ik.

voorstelling waarop ze overgedragen werd, dat zij het vroeger voorhanden affect "maken". Zo is het te verklaren dat zij dikwijls tegelijk lachen met hun eigen pathos en alles beschouwen als komedie. Bij het begin van de ziekte merken wij dikwijls toestanden van hevige angst en depressie omdat de zieke de tendens tot nivellering van de met gevoel beladen ik-delen gewaarwordt als antagonistische stroming tegen de nood aan ik-relatie en aanpassing aan het heden. Het is alsof de gevoelston die vroeger werd opgewekt nog niet verminderd zou zijn, terwijl de objecten in geen enkele ik-relatie meer staan. Het overheersend gevoel daarbij is: de wereld is veranderd, ongerijmd vreemd, het is als een toneelspel. Tegelijk ontstaat het inzicht: "Ik ben een vreemde voor mezelf". De gedachten worden gedepersonaliseerd, zij worden voor de zieke "gemaakt", omdat zij precies voortkomen uit de diepten buiten het ik, uit diepten die "wij", of liever "zij", al maakten uit het "ik". Het nog voorhanden zijnde gevoel wordt pathetisch geuit omdat het geen objecten meer vindt, zoals ook een redenaar overdreven pathetisch is die in plaats van de overeenkomstige voorstellingen het gevoel zelf uitbeeldt. De angst is aanwezig zolang het nog voorhanden zijnde gevoel en het verlangen naar ik-relatie (samenhang) de zieke het verval van het ik (vreemde macht) laat waarnemen. Naarmate de ziekte zich verder zet, treedt de gekende onverschilligheid op: de zieken nemen niets meer persoonlijk; zelfs als ze "ik" zeggen, zijn ze toch objecten, die niet ik betekenen en die niet gehoorzamen aan wat het ik wil. Zo kan een vrouw die graag veel kinderen zou hebben, spottend vertellen over haar 22 duizend jongens alsof dat nu helemaal haar werkelijk verlangen niet was. Maar de zieken kunnen van tijd tot tijd ook echte, adequate gevoelens hebben en deze heb ik opgemerkt bij het herstellen van de niet-symbolische, directe ik-relatie. Bij gevallen die in de inrichting komen, is de storing blijkbaar zo ver ontwikkeld, dat de zieke onmiddellijk opnieuw in zijn inadequate houding vervalt; of de analyse daar veel verbetering bij kan brengen, blijft een toekomstvraag.

Met het verminderen van de lust- en onlustgevoelens dooft het psychische leven dus niet in dezelfde mate; alhoewel de nood aan differentiëring en realisatie van persoonlijke wensen wegsterft, toch gebeurt er daartegenover een assimilatie (dus een oplossing) van de ik-gedifferentieerde voorstellingen met de voorstellingen die hele volkeren gevormd hebben: verandering dus in typische, oeroude soortvoorstellingen. Deze affectloze voorstellingen, die hele volkeren gevormd hebben, geven ons inzicht in de inhoud die onze driften begeleidt. De ik-psyche kan slechts lustgevoelens wensen, maar de soort-

psyche geeft ons inzicht in hetgeen wij daarbij wensen, wat voor ons positief of negatief gevoelsgeladen is en daar merken wij dat de in ons aanwezige soortwensen helemaal niet overeenkomen met de ik-wensen, dat de soort-psyche zich wil assimileren met de recente ik-psyche, terwijl het ik, ja zelfs ieder deeltje van het ik, streeft naar zelfhandhaving van de actuele vorm (traagheidsvermogen). De soort-psyche, die het actuele ik bijgevolg ontkent, slaagt hier echter door deze ontkenning zonder meer opnieuw in, want het verzonken deeltje van het ik duikt, in nieuwe voorstellingen gekleed, rijker dan tevoren weer op. Dit zien we het mooist bij kunstwerken. Weliswaar bestaat de regressie binnen het ik in het verlangen om ervaringen uit de kindertijd die lust opwekten opnieuw te beleven, maar waarom zijn deze kinderlijke ervaringen voor ons zo vol lust? Waarom vinden wij "vreugde aan het opnieuw herkennen van het bekende?"⁵ Waarom bestaat de strenge censuur, die de ervaringen wil wijzigen, nog lang nadat wij de ouderlijke macht over ons niet meer gewaarworden? Waarom beleven en reproduceren wij niet veel meer steeds hetzelfde?⁶ Naast de volhardingswens bestaat er in ons een transformatiewens en deze laatste wil zeggen dat een individuele voorstellingsinhoud moet opgelost worden in een op hem gelijkend materiaal dat stamt uit vervlogen tijden en zo moet het dus op kosten van het individuele een typisch verlangen, een soort-verlangen worden, dat door het individu als een kunstwerk naar buiten geprojecteerd wordt. Men zoekt naar dat wat op zichzelf lijkt (de ouders, de voorouders), waarin het eigen ik-deeltje kan opgaan, omdat het opgaan in iets wat gelijkaardig is, niet bruusk vernielend maar ongemerkt gebeurt. En toch, wat betekent dit opgaan in voor de ik-deeltjes anders dan de dood? Het deeltje komt weliswaar opnieuw in een nieuwe, wellicht mooiere vorm te voorschijn, maar het is toch niet hetzelfde ik-deeltje meer, maar een ander, dat ontstaan is op kosten van dat eerste. Zo is ook een boom, die uit het zaad opgegroeid is, weliswaar dezelfde met betrekking tot de soort, maar niet met betrekking tot het individu en het is eigenlijk meer een kwestie van smaak of wij in de nieuwe producten die ontstaan zijn op kosten van het oude, het bestaan of het verdwijnen van het oude leven benadrukt willen zien. Hiermee komt ook de lust of onlust overeen bij de gedachte aan het oplossen van heel het ik-complex. Er zijn immers voorbeelden van neurotici die onmiddellijk zeggen dat zij angst hebben voor

---

5. Vgl. Freud (1905c).

6. Waarom schildert de kunstenaar bijvoorbeeld niet steeds het beeld van zijn geliefde moeder maar creëert hij daarentegen een renaissancebeeld? De "censuur" verbiedt ons toch niet, de moeder in "gesublimeerde" vorm lief te hebben.

geslachtsverkeer omdat met de zaadlozing ook een stuk van het individu verloren gaat.

Alles wat ons beweegt, wil meegedeeld en verstaan, respectievelijk ervaren worden: iedere voorstelling die wij aan de medemensen direct of door middel van een kunstwerk overdragen, is een differentiëringsproduct van de oerervaringen waaruit onze psyche bestaat. Nemen wij bijvoorbeeld een gebeurtenis die al gedifferentieerd is; een zonnige lentedag bijvoorbeeld, waardoor oneindige generaties voor ons heel wat keren reeds verblijd werden. Als we deze ervaring reproduceren, dan moeten wij differentiëren, doordat wij de bomen, het gras, de hemel ook overeenkomstig de tegenwoordige bewustzijnsinhouden vorm geven. Wij hebben niet meer te maken met een lentedag, maar met deze speciale, persoonlijk gekleurde lentedag. En omgekeerd: als dit differentiëringsproduct in de psyche van een ander individu terecht komt, dan gebeurt de verandering in de omgekeerde richting: bij de bewuste verwerking door het andere individu krijgt de lentedag een ander individueel cachet. Naast de bewuste bewerking vindt de voorstelling ook in het onbewuste haar plaats; haar actuele en individuele karakter brengt haar tot het niveau van de "moeders" en lost haar op. In het onbewuste vinden wij misschien de lentedag in zijn bestanddelen van zon, hemel, planten uiteengenomen, die omgevormd – of wellicht juister uitgedrukt "teruggevormd" – werden tot de uit de psychologie der volkeren bekende mythologische voorstellingen. Bij iedere gedachte die wij uitspreken of iedere schildering van een voorstelling begaan wij al een veralgemening. Woorden zijn immers symbolen, die precies dienen om het persoonlijke een algemeen menselijk en verstaanbaar vorm te geven, d.w.z. om het van zijn persoonlijk cachet te ontdoen. Het louter persoonlijke kan door anderen nooit verstaan worden en het verwondert ons niet als Nietzsche, een mens met een machtig ik-bewustzijn, tot het besluit komt: de taal dient om zichzelf en anderen in verwarring te brengen. En toch voelen wij ons opgelucht als wij ons kunnen uitspreken, als wij op kosten van onze ik-voorstelling een soortvoorstelling bouwen. En ook de kunstenaar vindt vreugde in zijn "sublimatieproducten" als hij in plaats van het individuele het typische schept. Iedere voorstelling zoekt als het ware niet een identiek, maar een gelijkaardig materiaal, waarin het kan worden opgelost en getransformeerd. Dit gelijkaardig materiaal is het op gelijke voorstellingsinhouden berustende begripen waarmee de andere persoon onze voorstellingen ontvangt. Dit begrip roept in ons een sympathiegevoel wakker, wat niets anders betekent dan dat men nog meer van zich zou willen geven, totdat de toeneiging, vooral wanneer men te maken heeft

met individuen van verschillend geslacht, zo hevig wordt dat men zich totaal (het hele ik) zou willen overgeven. Deze, voor het ik gevaarlijkste fase van de voortplantings- (transformatie-)drift, gaat gepaard met genotsgevoelens, omdat er een opgaan in de gelijkgestemde geliefde (= in de liefde) plaatsvindt.

Omdat men in de geliefde van de ene gelijkende ouder houdt, is het begrijpelijk dat je daarbij ook in werkelijkheid het lot van de voorvaderen, en speciaal dan de ouders, zoekt te beleven.^{7,8} Het toeval speelt slechts in zoverre een rol in het leven, als dat deze in de psyche reeds gepredestineerde seksuele ervaring geactiveerd wordt of als ervaringsmogelijkheid in de psyche voortleeft. In het eerste geval is het complex bevredigd, in het andere geval daarentegen is het element dat de spanning opwekt niet uitgeschakeld en moet het zich voortdurend bevrijden door het laten afvloeien van de steeds opnieuw vervolledigende analoge voorstellingsinhouden te laten. De activering van de ervaringen heeft voor het psychische leven bijgevolg slechts een negatieve betekenis die de voorstellingsinhoud samen met de daarbij horende spanning uitschakelt. Veronderstellen wij bijvoorbeeld dat men de gewenste vereniging met het object van zijn liefde bereikt heeft; zodra de werkelijkheid haar recht opeist, zodra het woord daad wordt, lost zich de overeenkomstige voorstellingsgroep op, terwijl zij een gelukmakend gevoel van ontspanning opwekt. Op dat ogenblik is men psychisch helemaal onproductief. Iedere voorstelling bereikt haar levensmaximum als zij op het hoogtepunt van haar intensiteit wacht op haar omvorming tot werkelijkheid; tegelijk met de realisatie wordt ze vernietigd. Dat betekent niet dat heel het psychische leven met de realisatie van een machtig complex stilstaat want een complex is maar een klein, verdwijnend deeltje dat zich uit de oerervaring uitdifferentieert. Dit eigenlijk gebeuren schept steeds nieuwe differentiatieproducten die ofwel onder de vorm van het zich afreageren ofwel als kunstwerk psychisch getransformeerd worden. Het is zeer belangrijk te onderstrepen dat de producten van de sublimatie inhoudelijk niet in tegenstelling staan tot de aan de werkelijkheid aangepaste voortplantingsverlangens. Zij lijken alleen maar tegengesteld te zijn omdat zij minder aangepast zijn aan het heden en minder gedifferentieerd. Naar hun vorm zijn ze meer typisch, zoals bijvoorbeeld voorstellingen van de "hogere" liefde tot de natuur of tot Christus. Jung toont aan dat men in de zon de eigen libido, de vader die in iemand woont,

---

7. Vgl. Jung, betekenis van de vader voor het lot van de afzonderlijke persoon.

8. We beleven toch veel meer dan we maar in rekening brengen en noemen alleen dat beleven wat we in onze vermoedens reeds beleefd hebben.

vereert (Jung, 1911: 120-227). Omdat deze voorstellingen niet vernietigd worden door activering, blijven ze in de psyche bestaan als het tot het uiterste gespannen verlangen naar de terugkeer tot de oorsprong, in het bijzonder naar het opgelost worden in de verwekkers (wat hieronder aangetoond zal worden). Zo is het te verklaren waarom de religie als het hoogste zo gretig tot symbool van het laagste, *id est* de seksuele bezigheid wordt, zoals bijvoorbeeld bij de door Pfister geanalyseerde graaf von Zinzendorf of bij de door mij geanalyseerde Mevrouw M.. Door de volledige ontkenning van alle buiten het Ik staande liefdesobjecten bereikt men alleen maar dat men zelf object wordt van zijn eigen libido, met als gevolg daarvan de zelfdestructie.

Stekel zegt in zijn "bijdragen" tot de droomduiding: "Precies zoals de droom een ontkenning in het algemeen niet kent, kent hij ook geen ontkenning van het leven. Sterven betekent in de droom zoveel als leven en precies de hoogste levenslust drukt zich vaak uit in een doodswens. Gelijkaardige psychologische visies gelden overigens ook voor de zelfmoord en ook de keuze van de manier van sterven wordt door bepaalde erotische fantasieën beïnvloed. Deze ideeën werden herhaaldelijk uitgesproken door dichters en ook de filosofen hebben deze samenhangen tussen eros en tantalos herhaaldelijk belicht. Zelfs de moord in de droom is, zoals zo dikwijls in het leven, slechts een lustmoord en stelt vaak niets anders voor dan een sterk sadistisch gekleurde seksuele daad".

Tot hier kan ik met Stekel akkoord gaan. Alleen meent hij verder: "Een typische droom van jonge meisjes gaat over het feit dat zij naakt op straat staan, dat een grote man zich op hen werpt en hen een mes in de buik steekt. In dit geval dient de moord om de ontmaagding met geweld te illustreren: het is de eer die onherroepelijk geschonden wordt. Het is de dood van de maagdelijkheid, die opnieuw het leven van de vrouw betekent".

Nu zie ik absoluut geen aanknopingspunt dat ons zou toestaan de dood in deze dromen op te vatten als een morele dood. Stekel zelf heeft toch ook zelfs in de werkelijke dood alleen maar een sterk sadistisch gekleurde seksuele daad gezien. Overeenkomstig het feit dat de vrouw bij de seksuele daad doorboord wordt, ziet het meisje, maar ook de vrouw, zich in haar droom als slachtoffer van de sadistisch gekleurde seksuele daad. Daarom zijn oorlogservaringen zo geschikt voor het uitbreken van de neurose die immers haar fundament in de storingen van het seksuele leven heeft. De oorlog gaat gepaard met voorstellingen van de destructie. Omdat nu één voorstelling andere, aan haar verwante oproept, worden met de

voorstellingen van de oorlogsdestructie de voorstellingen verbonden die verknoopt zijn met de destructieve componenten van het voortplantingsinstinct. Deze laatste voorstellingen kunnen ook het *dasein* van een normaal mens als iets volledig vergankelijk en doelloos bederven en niet in het minste bij de neuroticus, bij wie de voorstellingen van de destructie anders ook de bovenhand hebben op die van het ontstaan, en die alleen maar wacht op geëigende symbolen om deze destructiefantasie vorm te geven. Jonge individuen en in het bijzonder meisjes hebben in hun droom dikwijls fantasieën over het liggen in een doodskist. Freud zegt dat het verblijf in de doodskist een symbool is van het verblijf in de moederschoot (doodskist = moederschoot). Stekel vult deze leer helemaal correct aan door te beweren dat ook het graf dezelfde betekenis heeft als doodskist, "waarbij 'graven' een onmiskenbare betekenis heeft, analoog met boren en geboren zijn (graven en begraven). Zo wordt het graf tot hemel, zoals toch de voorstelling van de mensen toont dat men uit het graf (door de dood) in de hemel terechtkomt". De zieke mevrouw M. heeft een omvangrijke symboliek: zij komt in het nieuwe leven terecht doordat ze, zoals met het christelijk geloof overeenkomt, in Christus sterft.⁹ Wordt de dood als seksuele vereniging gedacht, wat de patiënte door talrijke op Christus betrokken fantasieën bewijst, dan moet ze zich, zoals vroeger uiteengezet, met Christus (de geliefde) identificeren, zich in Christus veranderen. Zij wordt ook Christus, ligt uitgestrekt op de grond en beweert als ze gekruisigd wordt, alle zieken te willen verlossen. Tenslotte is ze, zoals Christus, het graf dat leven geeft. Professor Forel = Dr. J., op wie zij "overgedragen" heeft, komt als Christus tot haar in de dodenkamer (haar kamer); hij wordt "levend begraven" en komt opnieuw ter wereld onder de vorm van een wijnstok. Deze wijnstok, die het nieuwe leven symboliseert, is de zin naar het kind. Af en toe zegt de patiënte ook dat ze zich veranderd heeft in een kleine forel. Zij wordt, zo zegt ze, een kleine forel omdat ze wreed behandeld, geslagen wordt, opnieuw dus door destructie. Een andere keer is het kinderen voortbrengend organisme (orgaan) een glazen doodskist of een gebroken porseleinen schaal. Hierin liggen de beenderen van haar doodgeboren kind; de porseleinen scherven moeten met de beenderen van het kind en met andere bevruchtende dingen fijn gemalen, gekookt, enzovoort worden opdat er een kind tot stand komt. Wezenlijk is dat voor het tot stand komen van het leven de dood noodzakelijk is en overeenkomstig het christelijk geloof wordt het dode door de dood levend gemaakt. Begraven betekent in de mythologische

---

9. Vgl. Spielrein (1911: 329 e.v.).

voorstelling: bevruchting. De juistheid van deze bewering dringt zich qua vorm aan je op als je je met mythologie bezighoudt.

"Voor het verwekken van een nieuwe generatie", zegt de patiënte, "moet heel het lichaam klaargemaakt worden. Uit de kop (psyche) en uit de zadelijke ontwikkeling in het dier ontstaat de nieuwe generatie". "Novozoon (=sperma) is een dodenstof".

Deze laatste zin toont ook aan dat het sperma als een dood excreet wordt opgevat. De door Binswanger geanalyseerde Irma heeft een afschuw voor de coïtus en het vreten van lijken. Als het eten voor haar synoniem is met geslachtelijke omgang hebben, dan is het het lijk = sperma dat daarbij wordt opgenomen. Irma bezit ook een uitgebreide doodskistensymboliek, maar in tegenstelling tot een normaal individu gruwelt zij van deze voorstellingen: voor een normaal meisje wordt de voorstelling van de begrafenis een genot zodra ze denkt aan het vergaan in de geliefde. "Voor een jong meisje", zei Binswanger, "zou het hoogste geluk zijn te verblijven in het lichaam van de geliefde". Af en toe denkt Irma ook: "De dood is een mooie man", maar dat duurt slechts heel kort, want weldra overheersen de voorstellingen van de pure destructie met de daarbij verstaanbare angst. Irma beschrijft haar gevoel als: "het gevoel van wildheid, zich uitrazen, zich overleveren en overmand worden, waarbij men niet weet wat men doet en wat er van je worden zal".

Men wordt vergiftigd (daarom past de slang, met haar lange vorm, ook zo goed als een seksueel dier), wordt gevaarlijk ziek, zoals de symboliek van mevrouw M. en andere zieken luidt. Men wordt dan tijdens de zwangerschap vernietigd door het kind, dat zich op kosten van de moeder ontwikkelt als een boosaardig gezwel. Het materiaal voor de overeenkomstige symboolvorming stonden mijn vrouwelijke collega's uit de geneeskunde rijkelijk ter beschikking en het onbewuste verstond ook de kunst het te gebruiken. Zo droomde iemand dat haar kleine broer (wenspersoonlijkheid) een "duivengezwel" in zijn maag had (duif, symbool der onschuld); uit zijn mond komt dan een duif. De andere collega krijgt etterbuilen in haar hals, zoals mevrouw M.. Nog een andere krijgt in haar droom een paar keer kankergezwellen aan haar vingers, of de een of de andere docent op wie zij "overgedragen" heeft, vraagt haar dan ook in haar droom iets over een kankergezwel (exhibitiedroom). Anderen weer krijgen roodvonk enzovoort. In de droom heeft ieder seksueel symbool zoals in de mythologie de betekenis van de God die leven geeft en de dood brengt. Eén voorbeeld dat staat voor alle: het paard, één van de

meest bekende seksuele dieren, is het dier van de zonnegod dat leven brengt, maar het is ook het dodendier, zelfs het symbool van de dood.¹⁰

Zeer leerrijk zijn de destructievoorstellingen bij verschillende vormen van zelfbevrediging. De psychische auto-erotiek laat zich zeer goed bij Nietzsche bestuderen. Bij Nietzsche, die zijn hele leven lang eenzaam bleef, keerde de gehele libido zich naar zijn eigen persoon toe. Hoe vatte Nietzsche de liefde op, of liever: hoe heeft hij de liefde ervaren? De eenzaamheid kwelde de dichter zozeer dat hij zich een ideële vriend, Zarathustra, schiep, met wie hij zich identificeerde. Het verlangen naar een liefdesobject was er de oorzaak van dat Nietzsche in zichzelf man en vrouw werd en dat allebei in de figuur van Zarathustra.

"Want ze komt al, de brandende, haar liefde tot de aarde. Onschuld en begeerte van de schepper is allemaal zonneliefde! Zie toch hoe zij ongeduldig over zee komt! Voelen jullie de dorst en de hete adem van haar liefde niet? Uit de zee wil zij zuigen en zijn diepte tot zich in de hoogte drinken: daar verheft zich de begeerte van de zee met duizend borsten. Gekust en gezogen wil ze worden door de dorst van de zon. Lust wil ze worden en hoogte en voetpad van het licht en zelf licht. Werkelijk: zoals de zon hou ik van het leven en van alle diepe zeeën. En dit is voor mij kennis: alle diepte moet naar boven, naar mijn hoogte. Aldus sprak Zarathustra."

Zoals de liefde voor Nietzsche daarin bestaat dat hij zoals de zon de diepe zee in zich opzuigt, zo ook het inzicht. Daarom is voor Nietzsche het kennen niets anders dan een begeerte naar liefde, naar schepping. De gloeiende zon zuigt aan de zee zoals iemand die liefheeft en de onstuimige zee verheft zich met duizend borsten in de richting van de zon, smachtend naar kussen, als een liefdesdrongen vrouw. De fantasie van het zuigen aan de borst wijst erop dat de zon zich tegelijk tegenover de zee gedraagt als een kind. Ik herinner eraan hoe ook Silberer in zijn tweede voorbeeld van het hypnagogisch fenomeen het land van de moeders voorstelt als een zee. Zoals de zon de zee in zich opzuigt, zo zuigt de wetende Zarathustra de diepte in zich op (de diepe zee). Het verlangen naar kennis is bijgevolg voor de dichter niets anders dan het verlangen naar de in zijn eigen diepte levende moeder. Als de moeder zijn eigen diepte is, dan is de vereniging met de moeder tegelijk auto-erotisch op te vatten, als een vereniging met zichzelf. Op een andere plaats spot Nietzsche met de predikers van de zogenaamde "zuivere liefde", van het onbevleete inzicht zonder enige

---

10. Vgl. Negelein, "Das Pferd im Seelenglauben und Totenkult".
© www.psychanalytischeperspectieven.be

begeerte, die zichzelf bedriegen door de vermomming van de slang met het masker van God.¹¹

"Waarlijk, niet als scheppend, verwekkend, wordend houdt de aarde van jullie!" roept hij aldaar. "Waar is onschuld? – Waar is de wil om te verwekken en wie boven zichzelf uit wil scheppen, die heeft alleen maar de zuiverste wil. Waar is schoonheid? Waar ik met al mijn wil willen moet; waar ik wil beminnen en ondergaan, dat een beeld niet enkel een beeld zou blijven."¹² "Liefhebben en ondergaan, dat rijmt op elkaar sinds eeuwen. Wil tot liefde: dat is bereidwillig ook zijn tot de dood!"

Door de liefdesvereniging met de moeder wordt Nietzsche zelf tot een verwekkende, scheppende, wordende moeder. Dit feit van moeder te zijn komt in de volgende toespraak nog duidelijker tot uiting: "Jullie scheppers, jullie hogere mensen! Wie moet bevallen – is ziek; wie echter bevallen is, is onrein. Vraag het de vrouwen: men bevalt niet omdat dit plezierig zou zijn: de pijn doet kippen en dichters kakelen. Jullie scheppers, er is veel onzuiverheid aan jullie! Dat maakt dat jullie moeders zouden moeten zijn."

Daarmee heeft Nietzsche ons, naar het schijnt, veel begrijpelijker gemaakt en ik geloof dat dit proces enig licht kan werpen op de vraag waarom we bij een dementia praecox-zieke, die leeft in een auto-erotisch isolement, zo dikwijls, om niet te zeggen voortdurend, de homoseksuele componenten aantreffen.¹³ Nietzsche wordt vrouw, doordat hij zich met de moeder identificeert, waarbij hij deze laatste in zich opzuigt. Daar draagt toe bij dat Nietzsche ten gevolge van zijn auto-erotische isolement ook met zijn bewustzijn niet leeft in het heden, maar in zijn eigen diepte die nog behoort tot de tijd toen het kind, in zijn geslachtsleven onvoldoende gedifferentieerd, zich bij het zogen aan de borst tegenover de moeder passief vrouwelijk gedraagt. Als Nietzsche vrouwelijk is, dan gedraagt zijn moeder zich tegenover hem als man en dat is ook het geval voor de plaats van de diepte, die later de moeder zal innemen, of voor zijn "afgrondelijke idee", waarover verder zal worden gesproken, en waarmee hij vocht als met zichzelf. Voor Nietzsche is de moeder hijzelf en hijzelf – zijn moeder.

Bij iedere liefde moet men twee voorstellingsrichtingen onderscheiden: de ene, hoe men bemint, en de andere, hoe men bemind wordt. Bij de eerste richting is men zelf subject en bemint men het naar buiten

---

11. Vgl. Jung: godheid – eigen libido – slang.

12. Vgl. vroeger betoog: met de activering wordt een psychische inhoud – "beeld" vernietigd of door vernietiging wordt hij geactiveerd.

13. Vgl. Otto Rank (1911: 401).

geprojecteerde object, bij de tweede is men veranderd in de geliefde en bemint men zichzelf, als zijn object. Bij de man, die de actieve opgave heeft de vrouw te veroveren, overheersen de subjectvoorstellingen. Bij de vrouw daarentegen, die de man moet verlokken, krijgen de teruglopende voorstellingen normaal ook de bovenhand. Daarmee hangt de bekende vrouwelijke koketterie samen; de vrouw denkt hoe zij "hem" kan behagen en daarmee hangt ook de sterkere homoseksualiteit en auto-erotiek van de vrouw samen.¹⁴ De vrouw die veranderd is in haar geliefde, moet zich tot op zekere hoogte mannelijk voelen, als object van de man kan ze zichzelf of een ander meisje liefhebben – dat haar "wenspersoonlijkheid" m.a.w. zo is – zoals de vrouw die liefheeft zichzelf graag zou zien, natuurlijk steeds mooi. Ik trof ooit een vrouwelijke collega die overstuur was door een reeks door haar beschreven briefomslagen; op geen enkele had zij zo mooi kunnen schrijven als op de eerste. Ik kende het handschrift. Op mijn vraag welke betekenis het gewenste handschrift voor haar had, viel het haar plotseling heel treffend te binnen dat haar geliefde zo schreef. Het verlangen naar identificatie met de geliefde was bijgevolg zo groot, dat zij zichzelf alleen maar als hem kon dulden. Bij "Tristan en Isolde" merken wij hetzelfde. Tristan: "Tristan, jij – niet meer Tristan ik – Isolde". Isolde: "Isolde, jij – niet meer Isolde ik – Tristan". Ook het kind is auto-erotisch, omdat het tegenover zijn ouders een passievere rol speelt. Het moet vechten voor de liefde van de ouders en erop bedacht zijn hun welbehagen te wekken; het moet zich voorstellen hoe het bemind wordt en zich dus verplaatsen in de rol van zijn ouders. Later ziet het meisje in de moeder haar rivale, maar ook haar "wenspersoonlijkheid", die zij als zodanig bemint, net zoals de jongen zijn vader ziet. Als het kind door de ouders geërgerd wordt, zou de normale actie een wraakactie moeten zijn; dat durft het kind echter niet en daarom reageert het zijn woede af op een of ander voorwerp of weet het in zijn eerste woede niets beter te doen dan zichzelf bijvoorbeeld bij de haren te trekken, waarbij het zichzelf in de plaats stelt van de hem ergerende ouders. In Gogols *Revisor* bijvoorbeeld wordt een bestuurder ten tonele gevoerd die uiterst verwaand is en zijn onderdanen schaamteloos uitbuit. Tenslotte wordt hij zelf echter door een jonge oplichter bedrogen die hij voor de verwachte revisor hield. Als de oplichter zich vrolijk maakt over alles, de bestuurder niet uitgezonderd, in een brief die iedereen te lezen krijgt, keert de spot van de bestuurder tegen zichzelf: "Zie me die oude dwaas eens aan", enzovoort, roept hij. Ook in dit geval roept de mislukte agressie de teruglopende voorstellingenreeks

---

14. Men denkt hierbij maar aan de hartstochtelijke kussen en omarmingen bij jonge meisjes. Deze voor de vrouw niet opvallende aard van vriendschap wordt bij mannen als zeer vreemd beschouwd.
© www.psychoanalytischeperspectieven.be

op, de transformatie in het spottende subject dat met zichzelf bezig is als met een object. Overeenkomstig de in het seksuele instinct aanwezige destructieve componenten heeft de meer actief aangelegde man ook meer sadistische wensen: hij wil de geliefde vernietigen. De vrouw, die zichzelf meer als object van de liefde beschouwt, wil vernietigd worden. Natuurlijk laat de grens zich nooit zo scherp trekken omdat ieder mens biseksueel is en verder omdat er bij de vrouw subjectvoorstellingen en bij de man evengoed objectvoorstellingen aanwezig zijn. Daarom is de vrouw ook sadistisch en de man – ook masochistisch. Als de objectvoorstellingen door het zich inleven in het geliefde individu in intensiteit toenemen, dan voert de liefde die tegen zichzelf gericht is, tot zelfdestructie, zoals bijvoorbeeld zelfkastijding, martelaarschap en zelfs tot volledige vernietiging van de eigen seksualiteit zoals bij de castratie. Het zijn allemaal slechts verschillende vormen en graden van zelfvernietiging.

De verwekkingsact zelf bestaat in de zelfvernietiging. Nietzsches woorden wijzen daarop: "De mens is iets wat overwonnen moet worden" leert Zarathustra, "opdat de Übermensch tot stand kan komen". "En als dan alle ladders ontbreken, dan moet je nog op je eigen kop weten te klimmen: hoe zou je anders naar boven willen stijgen?"

De betekenis van deze zin is de volgende: je moet verstaan jezelf leren te overwinnen (vernietigen). Hoe zou je anders het hogere, het kind, tot stand kunnen brengen? In het hoofdstuk: "Zaligheid tegen wil en dank", klaagt Zarathustra: "Ik lag vastgekleusterd aan de liefde voor mijn kinderen: de begeerte spande mij deze strik, de begeerte dat ik de buit van mijn kinderen wou worden en mij aan hen wou verliezen".

Het kind van Zarathustra, de "afgrondelijke idee" van de eeuwige terugkeer van alle dingen, dreigt in Zarathustra ongeboren te sterven, en toch roept Zarathustra het in het leven: "Jij roert je, zet uit, reutelt? Op, op! Niet reutelen – spreken moet je tegen mij! Zarathustra roept je, de goddeloze! Zarathustra, de voorspreker van het leven, voorspreker van het lijden, voorspreker van de kring!" "Heil mij! Jij komt, ik hoor je! Mijn afgrond spreekt, mijn laatste diepte heb ik naar het licht gestoten! Heil mij! Naderbij! Geef je hand! – Ha! Laat! Ha-ha! – Walging, walging, walging – wee mij!"

Zoals Zarathustra als zon (het hoogste) de diepe zee in zich opzuigt, zo stoot hij nu het diepste uit zichzelf naar het licht toe (analogie van de zon = liefde). Wij weten dat Nietzsche zelf het licht is (de hoogte), dat zijn moeder (de diepe zee) in zich opzuigt. Door deze vereniging met de moeder werd Nietzsche barendende moeder. Ook hier stoot hij zijn diepte naar zijn licht toe en zet ze, als zijn kind, op de wereld. Dit herinnert aan

de kinderbronnen uit de mythologie: de afgestorvenen worden hier weer in kinderen veranderd en zo opnieuw geboren.¹⁵ Wünsche (1905) maakt op een bepaalde plaats uitdrukkelijk de volgende opmerking, waarbij hij uitdrukkelijk talrijke bewijzen bij levert: "De zielen van de overledenen die opstijgen naar de hemel in het rijk van de Holda, kunnen echter niet zonder meer opnieuw terugkeren, maar moeten in haar bron eerst vernieuwd worden". Wünsche meent dat aan de voorstelling van het tevoorschijn halen van de nieuwgeborenen uit bronnen en vijvers de idee ten grondslag ligt dat het vegetatieve en dierlijke leven uit de onderwereld voortspruit. Dat is heel juist, maar als het onbewuste de symboliek uit de plantenwereld gebruikt om de geboorte van de mens uit te drukken, dan moet er bij de mensengeboorte, ook iets wezenlijks analoogs gebeuren: de kinderen ontstaan uit vijvers omdat zij in feite ook binnen in de moederschoot in een vijver (= vruchtwater) verblijven, van waaruit zij aan de buitenwereld zullen komen. Zo toont Jung in zijn werk "Over conflicten van de kinderziel" aan hoe de kleine Anna, die zich levendig interesseert voor de vraag naar het ontstaan van kinderen, de oplossing van het probleem zoekt in de plantenwereld. Zij interesseert zich voor het groeien van haar ogen, mond en haren en tenslotte voor hoe haar broertje Fritsje uit de mama gegroeid is (Mama = aarde), en vraagt zo aan haar vader: "Maar hoe is Fritsje binnen in mama terecht gekomen? Heeft men er hem dan gezet (geplant), heeft men dan zaadjes geplant?". Ze bemerkt in de plantenwereld ook andere analoge gebeurtenissen waarop haar onbewuste de aandacht vestigt omdat zij geschikt zijn voor symbolen van het geheim dat haar bezighoudt. Op de leeftijd van drie jaar hoorde Anna dat de kinderen engeltjes waren die in de hemel woonden en door de oievaars ter wereld werden gebracht. Op een dag vroeg ze haar grootouders:

Anna: "Grootmoeder, waarom heb je zo'n verwelkte ogen?"

Grootmoeder: "Omdat ik ook al oud ben."

Anna: "Maar zeg, je wordt dan opnieuw jong?"

Grootmoeder: "Nee, weet je, ik word alsmaar ouder en dan zal ik sterven."

Anna: "En dan word je opnieuw een klein kindje?"

Het is buitengewoon interessant dat Anna de voorstelling dat haar oude grootmoeder opnieuw in een klein kindje zou kunnen veranderen, als heel natuurlijk beschouwt. Nog vooraleer haar grootmoeder spreekt over dood en over engeltjes (die, zoals Anna hoort, op aarde komen), vraagt zij zelf aan haar grootmoeder of zij dan ook opnieuw jong wordt. Bijgevolg verwondert zij er zich niet over dat haar grootmoeder een engel wordt,

---

15. Vgl. Otto Rank: "Lohengrinsage".
© www.psychoanalytischeperspectieven.be

maar vult zij haar antwoord eerder aan in de zin van een terugwerkende verandering. Er zijn wel genoeg voorbeelden bekend van zieken die kinderen wilden hebben en die zich in kinderen veranderd zien. Een mooi voorbeeld is de non in de tempel van Amida bij Riklin (1908). Mevrouw M. wordt door de seksuele daad met Prof. Forel tot een kleine forel. Rank vestigt de aandacht op dromen waarin de geboortesymboliek omgekeerd vorm krijgt: in plaats van het kind uit het water te trekken, zet men het bijvoorbeeld in het water. Dit symbool ontstaat via de weg van de identificatie. Op een avond vertelde een vrouwelijke collega arts mij hoe graag zij een kind wou hebben. De daarop volgende nacht droomde zij dat zij in een nauwe gang moest kruipen, die geen opening had om door te gaan, maar eindigde in een gebouw (zoals het geboortekanaal in de moederschoot). Ik liet haar mij tonen hoe zij gekropen is en zij herinnerde zich dat zij precies dezelfde bewegingen nadeed van een kind bij de geboorte in eerste of tweede schedelliging. Daarbij vreesde zij dat zij niet meer naar binnen kon, de gang was te eng en werd steeds maar enger, zodat zij bijna verpletterd werd. De patiënte mevrouw M. (dementia praecox) ziet hoe zijzelf samen met de kinderen in het water afgezet is en hoe de zielen dan door Christus gered worden, d.w.z. hoe zij als kinderen opnieuw ter wereld komen (de destructie voert immers tot het worden). Ook Nietzsche geeft een gelijkaardige destructiesymboliek bij de geboorte van zijn idee, die bij hem in de plaats komt van het kind. Zarathustra verzet zich tegen de scheppingsdaad met uitdrukkingen van afkeer, alsof de schepping iets onreins zou zijn. Dat doet denken aan zijn woorden: "Wie moet baren, is ziek, wie echter gebaard heeft, is onrein". Natuurlijk moet de plaats van de gedachte die het kind vervangt zodanig gevormd zijn dat hij naast het meest begeerlijke ook het meest gruwelijke bevat, opdat er getwist zou kunnen worden met het verlangen van Zarathustra om zich aan zijn kinderen te verliezen. Dat is ook het geval: de idee spreekt over het hoogste, dat de *Übermensch* steeds terug zal keren, en over het laagste, dat de kleinste mens steeds terug zal keren. Doordat Nietzsche zich nu voortdurend bezighoudt met de hoogste levensbevestiging, zegt zijn wensidee hem tegelijk dat deze bevestiging zonder ontkenning niet kan voorkomen, dat in het hoogste ook het laagste bevat ligt. Deze gruwelijke component is inderdaad ook in staat Zarathustra te overweldigen: zeven dagen ligt hij daar onbeweeglijk voor dood; hij vecht daarbij met een verschrikkelijk beest dat zijn eigen diepte is en dus zijn eigen seksuele persoonlijkheid. Hij bijt deze de kop af en vermoordt dus zijn eigen seksualiteit en doordat hij zichzelf vermoordt, verlangt zijn

afgrondelijke idee de hoogste levenskracht en met hem de verrezen Nietzsche.

Interessant is de sage van de Russische vorst Oleg. Men voorspelde hem dat hij gedood zou worden door zijn meest geliefde paard. Om te ontsnappen aan deze voorspelling geeft hij zijn paard in handen van zijn dienaren en laat het een bijzonder goede behandeling geven. Na enige tijd verneemt hij dat zijn paard dood is. Klagend staat hij bij het graf en maakt zich kwaad over de bedrieglijke waarzegger. Terwijl hij zo jammert, komt er uit de schedel van het paard een slang tevoorschijn die de held een dodelijk beet toebrengt. Het paard is de seksualiteit van Oleg. Zij sterft en samen met haar sterft Oleg omdat de slang = seksuele begeerte, zich immers tegen hem keert.

Uit de destructie komt hier niet zoals bij Nietzsche het geval was, de schepping voort. Hier wordt integendeel duidelijk dat het liefste, het leven gevende seksuele dier, bron van dood kan worden. Het is opvallend hoe de geëmotioneerde dichters zo graag sterven in hun werken. Nemen we bijvoorbeeld Romeo en Julia van Shakespeare. Reeds het motief van het ontstaan van de liefde bij de nakomelingen van de ouders die elkaar haten, is interessant. In een bepaalde psychologische zin is haat hetzelfde als liefde; uit haat verricht men dezelfde handelingen als uit stormachtige liefde. Met betrekking tot het bewuste heden en de activering is de haat een negatieve liefde. Omdat de haat zich echter het sterkst teweer stelt tegen de vernietiging van de voorstellingsinhoud door activering, zijn de liefdesvoorstellingen in het onbewuste van de hatende persoon buitengewoon levenskrachtig. Treedt nu de gewoonlijk getemde libido samen met zwakke vernietigingsvoorstellingen op, zoals bijvoorbeeld met plagen, pijn doen – wat aanleiding gegeven heeft tot het ontstaan van het spreekwoord: "die van elkaar houden, plagen elkaar" – dan ontlaadt de wilde passie van een sadist zich in gruwelijke scènes, die kunnen opgedreven worden tot en met lustmoord. Als bij het wegvallen van de oorzaken die remmend werken op de positieve beklemtoning van de libidovoorstellingen uit de lichte afkeer een lichte sympathie ontstaat, dan komt het tot een gloeiende passie bij het ontketenen van de voorstellingen die door de haat verhinderd werden actief te worden. Deze passie moet vernietigen omdat ze te sterk is om zich te kunnen houden aan de een of andere barrière van zelfhandhaving. Shakespeare beschrijft dit: zijn vurig beminnende helden kunnen zich niet tevreden stellen met het activeren van een klein gedeelte van de libido, die nodig zou zijn voor een gewone liefdesvereniging. Zij moeten steeds meer hindernissen hebben, waaraan ze hun vernietigingsdrang ontladen, maar geen enkele hindernis is groot

genoeg om de passie te bevredigen die slechts rust vindt met de volkomen destructie, bij de dood van de persoonlijkheid. Zoals enerzijds de te sterke fixatie van de libido aan de ouders een overdracht op de buitenwereld onmogelijk maakt, omdat geen enkel object volledig overeenkomt met de ouders, zo fixeert zich ook de onbevredigde libido opnieuw op de ouders.¹⁶ Er ontstaan op de werkelijkheid gerichte incestfantasieën ofwel meer gesublimeerde fantasiesymptomen, bijvoorbeeld in de vorm van natuurverering of van het religiesymptoom. Hand in hand neemt de in de voortplantingsdrift aanwezige onbevredigde destructiedrang aan spankracht toe, terwijl hij eveneens meer concrete of gesublimeerde doodsfantasieën opwekt. De doodsvoorstelling die met de incestwens verbonden is, betekent echter niet: "Ik sterf omdat ik de zonde niet mocht begaan", maar "Ik ben dood" betekent: "Ik heb de verlangde terugkeer naar de verwekker bereikt, ik verga in hem". Met de sterker uitgedrukte destructiewens ontspringt de sterke ontstaanswens bij de minder gedifferentieerde incestueuze liefde. Dat je de bron van de doodsvoorstellingen niet moet zoeken in de incestidee op zich, wordt voldoende bewezen door dromen en mythen waarin men kinderen krijgt van de ouders en de broers en zussen en die bijgevolg ontstaansfantasieën zijn. Freud toont aan dat ieder droombeeld tegelijk ook zijn negatief betekent. Freud toont ook aan dat de linguïstiek een "tegengestelde betekenis van de oerwoorden" kent. Bleuler met zijn ambivalentiebeprijp en Stekel met zijn idee van de bipolariteit zeggen dat er naast de positieve aandriften ook altijd een negatieve in ons aanwezig is. Jung meent dat deze beide aandriften even sterk zijn indien wij ze niet opmerken. Het volstaat echter dat één aandrift een klein overgewicht heeft om het ons te doen voorkomen alsof wij alleen maar dit wensten. Deze leer leent er zich heel goed toe om te verklaren waarom men in het seksuele instinct een doodsinstant over het hoofd ziet. Onder normale omstandigheden moeten de wordingsvoorstellingen een beetje het overwicht hebben, alleen al omdat het worden het resultaat is van de destructie, door de destructie bepaald is. Nu is het veel eenvoudiger te denken aan de uiteindelijke resultaten dan steeds de oorzaken te zoeken. Maar er is niet veel voor nodig om, vooral bij kinderen of gevoelige mensen, de destructievoorstellingen het overgewicht te verlenen. In de neurose overweegt de destructiecomponent en deze uit zich in alle symptomen van weerstand tegen het leven en het natuurlijk lot.

---

16. Vgl. Imago van Spitteler.
© www.psychanalytischeperspectieven.be

Samenvatting

Iedere inhoud die in het bewustzijn verschijnt, is een differentiatieproduct uit andere psychologisch oudere inhouden. Deze inhoud wordt aangepast aan het heden en bezit een specifieke directe kleur, die hem het karakter van de ik-relatie verleent. Daarom is er in ons een differentiatietendens aanwezig. Als we deze specifieke, slechts voor ons toegankelijke inhoud verstaanbaar, d.w.z. voor anderen toegankelijk willen maken, dan maken wij een herdifferentiëring: wij onthullen de inhoud van het specifiek persoonlijke en drukken hem uit in de algemeen voor die soort geldige symbolische vorm. Daarmee volgen wij de tweede tendens in ons, die in tegenstelling staat tot de eerste: de tendens tot assimilatie en oplossing.

De assimilatie is er de oorzaak van dat uit een eenheid die betrekking heeft op het "ik", de eenheid gevormd wordt die betrekking heeft op het "wij". De oplossing en assimilatie van een persoonlijke belevenis in de vorm van een kunstwerk, een droom of een pathologische symboliek, verandert die dingen in een soort-belevenis en maakt uit het "ik" een "wij" (Spielrein, 1911: 329-400). Het optreden van lust of onlust is verbonden met het tot stand komen of verdwijnen van de ik-relatie. Wanneer de persoonlijke belevenis reeds veranderd is in een soort-belevenis, dan verhouden wij ons daar tegenover als toeschouwers, die eerst dan meevoelen, wanneer zij zich in de voorstelling kunnen verplaatsen. Zulke toeschouwers zijn de mensen die lijden aan dementia praecox en wijzelf in onze dromen. Met de zelfbehoudsdrift in ons komen de differentietendens en de volharding van een uitgekristalliseerd ik-deeltje of van de hele ik-persoonlijkheid overeen. De drift tot het instandhouden van de soort is een voortplantingsdrift en ook psychisch uit hij zich in de tendens tot oplossing in en assimilatie met (verandering van een ik in een wij) de volgende nieuwe differentiatie uit de "oerstof". "Waar de liefde heerst, sterft het ik, de duistere despoot." Bij de liefde is het opgaan van het ik in de geliefde tegelijk de sterkste zelfbevestiging: een nieuw ik-leven in de persoon van de geliefde. Faalt de liefde, dan is de voorstelling van een verandering van het psychisch of lichamelijk individu onder de invloed van een vreemde macht, net als bij de seksuele daad, een vernietigings- of doodsvoorstelling.

De zelfbehoudsdrift is een eenvoudige drift, die enkel uit iets positiefs bestaat; de drift tot het behoud van de soort die het oude moet doen verdwijnen waarmee het nieuwe tot stand komt, bestaat uit een positieve en een negatieve component. De drift tot het instandhouden van de soort is

in wezen ambivalent. Daarom veroorzaakt het opwekken van de positieve component tegelijk ook het opwekken van de negatieve component en omgekeerd. De drift tot zelfbehoud is een "statische" drift, in zoverre hij het reeds bestaande individu moet beschermen tegen vreemde invloeden. De drift tot behoud van de soort is een "dynamische" drift, die de verandering, de "opstanding" van het individu in een nieuwe vorm nastreeft. Geen enkele verandering kan gebeuren zonder de vernietiging van de oude toestand.

Leven en dood in de mythologie

De ervaringen met dromen en met mensen die lijden aan dementia praecox leren ons dat in de diepte van onze psyche ideeën huizen die niet meer overeenkomen met onze huidige bewuste denkbaarheid en die we direct niet kunnen verstaan. Wij vinden deze voorstellingen echter in het bewustzijn van onze voorouders; dit kunnen wij besluiten uit mythologische en andere producten van de geest. Bijgevolg komt de manier van denken van ons onbewuste overeen met de bewuste denkwijze van onze voorouders. In plaats van te spreken over overgeërfde "denkwijzen, die leiden tot de vorming van overeenkomstige voorstellingen", spreek ik kortweg van overgeërfde "voorstellingen".

De voorstelling van het ontstaan van het leven uit de vier elementen (aarde, water, vuur, lucht) is al in de oosterse symboliek vertegenwoordigd. Ik wil hier voor mijn opzet leven en dood in de symboliek van aarde en water nagaan. Daarbij bedien ik mij hoofdzakelijk van het door Wünsche en Kohler verzamelde historisch materiaal.

Bekend zijn de twee bomen (van de kennis en van het leven) die volgens de bijbel groeien in het paradijs. In oudere culten bestaat er echter maar één levensboom.¹⁷ De levensboom valt een dubbele rol toe: aan de dode of de zwaar zieke mens geeft de boom of de vrucht ervan leven, maar voor de gezonde mens daarentegen brengt hij de dood. Als men wil genieten van de verboden vrucht, d.w.z. als men zich wil overgeven aan de voortplantingsdaad, dan is men aan de dood gewijd, waaruit men echter tot nieuw leven kan opstaan. Adam en Eva, tot offer van de zonde gevallen, zullen verlost worden van de dood als de Zoon van God, Christus, voor hen de dood ondergaat. Christus neemt de zonden der mensheid op zich, hij lijdt op dezelfde manier als de mensheid moet

---

17. Wünsche (1905: 108) merkt op dat de dood weliswaar niet van de Boom des Levens maar integendeel van de Boom van Kennis afstamt, maar vele legendes maken geen onderscheid tussen de Kennis- en de Levensboom.

lijden, en komt tot nieuw leven, zoals dat ook voor de afgestorvenen is weggelegd. Daarom is Christus een symbool der mensheid. Net zoals voor de mensen, zo wordt ook voor Christus de levensboom tot bron van de dood. Wünsche brengt een schat aan gegevens aan waaruit blijkt dat de levensboom diende voor het kruishout van Jezus. Hij haalt onder andere een Middelhoog-Duits raadsel aan. Dit luidt: "Een edele boom is gegroeid in de tuin die zeer kunstig is aangelegd. Zijn wortel reikt tot op de grond van de hel (in het Angelsaksisch gedicht heet de hel wormzaal en is gevuld met slangen en draken), zijn kroon komt tot aan de troon van God, zijn brede takken houden de hele wereld omvat. De boom staat in volle pracht en heerlijk in het loof". Dit is de beschrijving van de boom van kennis (= levensboom). Wat zijn vorm betreft, wordt de boom beschreven als een kruis.

Als Adam zwaar ziek wordt, stuurt hij zijn zoon Seth het paradijs in om de olie der barmhartigheid voor hem te halen. In plaats daarvan geeft de engel hem drie takken, volgens andere legenden drie appelpitten. Hij moet ze Adam in de mond onder zijn tong planten. Adam zal nu sterven, maar uit de takken zullen bomen tot ontwikkeling komen, waarvan één (in verschillende gevallen wordt alleen maar één tak geplant – de verdrievoudiging duidt op de relatie van de boom met de schepping) later de mensheid, en dus ook Adam zal verlossen. "Als Adam de naderende dood ervaart, lacht hij voor het eerst in zijn leven."¹⁸ Nu, gezien hij dood is, hoeft hij niet meer te sterven, maar komt hij door de bevruchting als een nieuw wezen ter wereld. De tak wordt in de mond geplant (Freudiaanse verschuiving naar boven). De tak heeft, zoals Riklin (1908) dat voor de sprookjes aantoont, de betekenis van de fallus en als zodanig is hij symbool van de hoogste macht.¹⁹ In Mozes' handen verricht hij wonderen. De tak wordt overgeplant naar de tuin van de heerser, die vader is van de latere bruid van Mozes; slechts diegene mag vrijen met de dochter, die de uit die tak ontstane boom beheersen kan. Het is als het ware een proef op de seksuele potentie: Mozes, die de boom krijgt van de vader van het meisje, bekleedt bij haar van dan af als man de plaats van de vader. Ook de koninklijke scepter stamt volgens Wünsche af van de levensboom; bijgevolg is de koninklijke macht in de grond het symbool van de seksuele macht. De leven gevende boom (voortgekomen uit de tak)

---

18. Volgens één legende roept Adam, nadat hij de boodschap van God verneemt: "Daar ontspringt naast mijn graf een boom. Deze heeft pijn betekend, die jij zag als de Boom van de Dood. Doch als de mildheid van de hemel het wil dan zal hij uit mijn stof als Boom des Levens ontkiemen".

19. De twijg of boom figureert hier als een mannelijk seksueel symbool, in Otto Ranks Lohengrinsage zijn talrijke voorbeelden verzameld waarbij de boom als vrouwelijk gedacht werd. Dit spreekt voor de aanname van Stekel van de biseksualiteit van de symbolen.

wordt volgens de meeste legenden gebruikt als brug over een water. Denken wij daarbij aan Nietzsche, volgens wie de mens moet dienen als brug voor de *Übermensch*: "De mens is iets wat moet worden overwonnen", zegt Nietzsche. Zo moet ook de oude boom als brug waarover de nieuwe generatie schrijdt, overwonnen worden. Omdat nu echter de boom het symbool is van de seksualiteit, van de leven gevende fallus, overwinnen wij onszelf als wij over de boom stappen. Nadat de boom een tijdlang heeft gediend, wordt hij door God in het water tot zinken gebracht. Het water is eveneens een verwekkende oerkracht, net zoals Adam, in wie de afgetrokken twijg geplant werd; uit deze terugplaatsing komt de nieuwe geboorte tot stand. De verzonken boom werd door iedereen vergeten en pas als de tijd voor de kruisiging van Christus aanbrak, herinnerde één van zijn vijanden zich de boom.

"Ei, dacht hij bij zichzelf, deze boomstam past
 Als kruisstam voor Jezus als beste last.
 Zo volgezogen, al half als steen
 Mag hij als last heel drukkend zijn.
 Er groeide op de eerste mens zijn graf
 Een stam, die de mensheid het leven gaf.
 En zoals de dood, zo viel ook het heil
 Ons weer door de boom des levens ten deel."

Welke rol speelt de Christus, Zoon van God daarbij? Hoe verlost hij de mensheid? Wünsche haalt verscheidene Germaanse sprookjes aan, die als inhoud hebben dat een zieke vader of moeder door het heilige water, respectievelijk door paradijselijke vruchten verlost wordt van de dood. Over het water zal later nog gesproken worden, de vruchten zijn de afstammelingen van de levensboom. Wünsche ziet in deze sprookjes lentemythen: de vruchten van de levensboom (respectievelijk het levenswater) zijn zinnebeelden van de levenskracht waardoor de natuur zich ieder jaar verjongt. De zieke vader of moeder stellen volgens hem de natuur voor die lijdt onder de macht van de winter. In de Noorse sagen treft men veel lentemythen aan, waarin de zonnegod de aarde verlost doordat hij ze met zijn stralen bevrucht. In het *Nibelungenlied* (Burkhard, 1903) treden Siegfried en Brünhilde in de plaats van zon en aarde.²⁰ Brünhilde (aarde), die zich in haar winterslaap bevindt, wordt verlost door het zegevierende licht (zon) van Siegfried doordat hij haar pantser (ijskorst) met zijn zwaard doorklieft en haar op deze wijze onmiddellijk

---

20. Vgl. Max Burkhard (1903).
 © www.pschoanalytischeperspectieven.be

bevrucht. Hier wordt de gebeurtenis geen bevruchting genoemd, zoals bij zon en aarde, in de plaats daarvan wordt de bevruchtingsdaad reëler voorgesteld als een doorklieven en wordt in zijn erotische betekenis door een kus duidelijk gemaakt. Belangrijk is dat Siegfried in Brünhilde zijn moeder bevrucht. Siegfrieds moeder is inderdaad Sieglinde, maar Brünhilde is haar zuster, zij houdt van hetgeen waarvan Sieglinde houdt, namelijk Siegmund. Zij leeft zich bijgevolg in in de rol van Sieglinde. Sieglinde wordt op die manier haar "wenspersoonlijkheid", respectievelijk seksuele persoonlijkheid. Doordat zij Siegfried redt, redt zij haar eigen wens, haar kind. De juistheid van deze bewering dat Brünhilde Siegfrieds moeder is, wordt bewezen door het werk van Dr. Graf. Zoals Eva handelt Brünhilde tegen het gebod van de vader en, zoals Eva uit het paradijs verdreven werd, wordt zij verdreven uit het rijk der goden. Het overtreden van het gebod (verdediging van haar wenspersoonlijkheid, van wie zij de zonden als het ware op zich neemt), brengt ook Brünhilde de slaap de lijkt op de dood, waaruit zij door de lenteson Siegfried verlost wordt.²¹ Het verlangen naar de dood is vaker verlangen naar het sterven in de liefde, en zo ook bij Wagner. Brünhilde sterft in het vuur (liefdesvuur) verenigd met het paard en roept bij het sterven uit:

"Niet goed, niet goud,
 Noch goddelijke pracht,
 Niet huis, niet hof
 Noch meesterlijke praal
 Niet troebel verdragen
 Van oneerlijke band,
 Noch de harde wet
 Van huichelende zeden:
 Zalig in lust en lijden
 Laat – slechts de liefde zijn!"
 "Grane, mijn ros,
 Wees gegroet,
 Weet je, vriend
 Waar ik je heenbreng?
 Lichtend in het vuur
 Ligt daar je hart
 Siegfried, mijn zalige held,
 Om je vriend te volgen,
 Hinnik je met vreugde?"

---

21. Graf, Schriften zur angewandten Seelenkunde.
 © www.psychanalytischeperspectieven.be

Lokt je naar hem
 De lachende gloed
 Voel ook mijn borst
 Hoe zij gloeit;
 Hel vuur
 Beroert me het hart.
 Hem te omvatten,
 Omvat door hem
 In hevigste liefde
 Met hem getrouwd te zijn
 Heioho, Grane!
 Groet de vriend
 Siegfried, Siegfried!
 Zalig gaat mijn groet naar jou uit!"

De dood is hier een zegelied van de liefde! Brünhilde vergaat als het ware in Siegfried: Siegfried is het vuur, de verlossende zonnegloed. In deze oerverwekker wordt Brünhilde opgelost, terwijl ze zelf vuur wordt. Bij Wagner is de dood dikwijls niets anders dan de vernietigende component van het ontstaansinstinct. Wij merken dat duidelijk in de *Vliegende Hollander*. Deze laatste kan slechts dan verlost worden, als hij een vrouw vindt die hem trouw kan zijn. En Senta kan het; de hoogste graad van haar liefde toont zich daarin dat zij akkoord gaat om in de liefde tot de Hollander volledig vernietigd te worden, d.w.z. samen met hem de dood te verlangen.

Zij bemint volgens het door Freud vermelde "Reddertype". Freud merkt op dat er een typische fantasie bestaat over de redding uit het water, waarbij over een man gezegd wordt dat hij de vrouw die hij redt tot moeder maakt: "Als de vrouw een ander (een kind) redt, dan maakt zij zich zoals de koningsdochter in de sage over Mozes (Rank) tot zijn moeder, die hem ter wereld heeft gebracht". Wij hebben bij Nietzsche al gezien hoe hij door het opzuigen van de zee (moeder) tot moeder wordt. Ook in geboortedromen hebben we kennis gemaakt met hetzelfde procédé. Zo ook kan Senta moeder worden als zij volledig in de moeder (zee) opgaat en zo ook wordt de Hollander door de afbouw in de verwekker tot verwekker. Als nieuwgeboren stijgen Senta en de Hollander elkaar omarmend uit het water op.²²

Het gemeenschappelijke van de helden bij Wagner is dat zij zoals Siegfried en Brünhilde, liefhebben volgens het reddertype, dat zij zich

---

22. Vgl. Otto Rank: "Lohengrinsage".
 © www.psychoanalytischeperspectieven.be

voor hun liefde offeren en sterven. De gelijkenis tussen de noordse Siegfried en de oosterse Christus is opvallend. Ook Christus is een reddertype, die zich offert voor de mensheid. Siegfried is de zonnegod en zijn geliefde – de moeder aarde, ook Christus is een zonnegod. Christus sterft aan de levensboom. Hij wordt erop vastgemaakt en hangt er als het ware als een vrucht op vast. Zoals een vrucht sterft Christus af en geraakt als zaad in moeder aarde. Deze bevruchting leidt tot de vorming van het nieuwe leven, tot de opstanding van de doden. Door de dood en opstanding van Christus werd de schuld van Adam vereffend. Laten wij ons nu afvragen waarin Adams en Eva's straf bestond. Zij wilden de verboden vrucht van het paradijs hebben, maar dat werd hen verboden omdat men de vrucht enkel na de dood mocht proeven. Als God bijgevolg Adam en Eva bestemd had voor de dood, dan verzekerde hij hen daarmee het verboden genot. Dat is ook de betekenis van de andere straf, die erin bestaat dat Adam wordt veroordeeld om in het zweet zijns aanschijns het aangezicht van de aarde (moeder) te bewerken en Eva om in pijn kinderen te baren. Wat is het wezen van de straf? Ze is een beschadiging van het individu; omdat de voortplantingsdrift de destructie van het individu vereist. Zo is het heel natuurlijk dat de voorstellingen van straf zo vlug seksueel gekleurd zijn.

Om de straf van God van zich af te wenden, brengt men hem een offer, d.w.z. men geeft hem in de plaats van zichzelf een ander wezen om te vernietigen, opdat men zelf kan ontstaan. Wat oorspronkelijk het waardevolste was, wordt vervangen door symbolen die alsmaar minder gaan betekenen, die het onbewuste dezelfde dienst bewijzen, omdat het symbool voor het onbewuste werkelijkheidswaarde heeft. Het meest waardevolle offer was Christus zelf, die de zonden van de mensheid op zich nam en door zijn dood de mensen verlost. Christus hoeft echter niet telkens opnieuw werkelijk te sterven voor de mensheid: het volstaat dat men zijn handeling in de herinnering opnieuw tot leven brengt: men identificeert zich met Christus doordat men in de gestalte van brood en wijn zijn lichaam en zijn bloed in zich opneemt. Daarmee drukt men uit: Ik, die nu één ben met Christus, heb het vereiste doodsoffer volbracht, dat me nu naar de verrijzenis zal brengen. Op welke manier men de identificatie met het offer (hier Christus, wiens vlees en bloed men in zich opneemt) voorstelt, blijkt uit de interessante voorstellingen van Eysn (1901), die ik hier wil aanhalen. Op de votieftafels in de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Grosz-Main staan veel afbeeldingen van ongelukkige gebeurtenissen, met opgave van het motief van de offeraars, van hun wensen en van het geliefde offer. Eén daarvan luidt: "Een kind was

verdronken in een bad. Toen de moeder het met pijn in het hart vernam, deed zij de belofte voor het kind een levend offer te brengen en het werd opnieuw gezond" of: "Een zeug heeft een kind het hoofdje afgebeten en het in stukken gescheurd. Men deed de belofte van een levend offer en het werd opnieuw gezond".

Daarbij is het lot van het offerdier het vergaan en van de verongelukte persoon het worden. Zo ook in het volgende voorbeeld: "Men bracht een kind, geboren uit een dode moeder, om het te laten dopen, zodra de vader de belofte gedaan had van een levend offer". Hier wordt opnieuw in de plaats van het kind een levend offer gebracht. Christus, het kind dat voor de vader sterft, is de *pars pro toto* waarin de vader op het ogenblik van de verwekking volledig volgens zijn overtuiging overgaat: het is altijd de vader, die sterft in het kind, en het is opnieuw de vader, die in het kind vernieuwd wordt. De levende dierenoffers worden tenslotte vervangen door levenloze symbolen. Eysn heeft het in hetzelfde werk over vazen die er uitzien als menselijke hoofden. De vazen worden gevuld met graan en dienen als middel tegen hoofdpijn. Met deze potten ("kopjes" genoemd) wordt men gezegend; men neemt ze immers van het altaar en zet ze op het hoofd van de zieken zoals men anders zegent door middel van handoplegging. De betekenis van de "kopjes" wordt nog duidelijker als we horen van het bestaan van hoofden die gemaakt zijn in de vorm van een heilige. Deze heiligen hebben immers zoals Christus voor hun liefde de dood gekregen. Zij stierven dus zoals Christus als slachtoffers. Zulke offerhoofden, gemaakt zoals het nagemaaakte hoofd van de heilige Johannes, bevinden zich in het museum van Reichenhall (*Ibid.*). Zij hebben de betekenis van met zaad gevulde vruchten. Als zodanig werd ook, zoals tevoren vermoed, Christus opgevat. Ze moesten door bevruchting genezend werken en dat is ook het geval: een vondst van J. Arnold maakt melding van houten hoofden die door hem werden verklaard als offers tegen de hoofdpijn en voor het huwelijk. Het naast elkaar zetten van twee kwalen: hoofdpijn en ongehuwd zijn, toont aan dat de hoofdpijn op te vatten is in de Freudiaanse zin van "verplaatsing naar boven" en dat dit ook het geval is voor de keuze van de hoofdvorm als recipiënt van het zaad. In andere streken werden lemen hoofdjes gebruikt als middel tegen kinderloosheid. Deze hoofdjes bevatten drie soorten granen – drie is immers het symbool van de verwekking! Andere offersymbolen bootsen i.p.v. de vorm van een hoofd de vorm van de binnenste ingewanden na. In de ingewandenfiguur wordt het zieke orgaan bijzonder groot afgebeeld: de destructie die door de godheid verlangd wordt in ruil voor het leven, wordt hier afgeleid naar een ander, minder

waardevol orgaan. Een kinderversje drukt dit heel mooi uit: men houdt daarbij het gekwetste vingertje van de wenende kleine vast en fluistert: "Moge de poes, de hond, de haas enz. pijn hebben – bij X.X. moet de pijn overgaan". Daarbij spuwt men drie keer terzijde uit angst voor de boze blik. Drie is het symbool van de verwekking en het uitspuwen is een equivalent van de besprenkeling met heilig water, die de demon verjaagt. Wezenlijk verwant met het offer zijn de eerbiedige smeekbeden en begroetingen. Als men daarbij op zijn knieën valt, of zelfs voor de heerser ter aarde valt, dan betekent dit: "Zie, mijn leven is in uw hand, ik lig al vernietigd voor u (dood in de voorstelling), schenk mij nu het leven (wedergeboorte)". Als Seth in het paradijs komt om barmhartigheid af te smeken voor zijn vader Adam, bestrooit hij zijn hoofd met aarde "Stof ben je en tot stof zul je wederkeren", zei God tegen de mens. Door bestrooiing van zijn hoofd met aarde toont Seth dat hij reeds tot stof geworden is (in de aarde terecht kwam omdat er aarde op zijn hoofd ligt). Uit de terugkeer tot de oorsprong (aarde) ontstaat echter het nieuwe leven.

Een interessante symboliek over het ontstaan van de mens uit de aarde levert ons het werk van K. Kohler (1910: 75-84), waar ik me nu aan wil houden.²³ De rabbijnse geschriften kennen vlakke- en bosmensen die tot aan hun navel in de aarde steken en door deze hun voedsel trekken uit de grond. Deze op de mens gelijkende wezens bezitten ook, zoals Maimonides in zijn Mishnochcommentaar zegt, een stem die lijkt op die van de mens. In het Arabisch heten zij "mensje" of "dwergmens". Volgens Salomon Buber is dit fabelwezen een plant met een mensengestalte, waarvan de mensachtige kop pas bij het uit de grond rijzen tevoorschijn komt. Simeon uit Sims (*ibid.*) meent dat het dier identiek is met Jada, gevormd is zoals een pompoen en door middel van een uit de wortel opgegroeide lange strik verbonden met de aarde. Niemand mag het dier nader komen dan de strik lang is omdat hij anders verscheurd wordt. Door het stuktrekken van de strik kan men het dier doden: het schreeuwt dan luid en sterft. Het is duidelijk dat dit plantenmensje in de aarde steekt zoals een kind in het moederlijf, verbonden met zijn plaats van oorsprong door een navelstreng. Zoals in de algebra het wezenlijke niet verandert, of wij nu een grootte met een α of met een β aanduiden, zo is het ook voor het onbewuste om het even of het het wezenlijke, hier het ontstaan van het kind, voorstelt door middel van een planten- of een mensensymboliek. Zoals wij bijvoorbeeld door de benaming van de ademgolven als "Traube-Heringsche" het gelijke aandeel beklemtonen dat beide onderzoekers gehad hebben aan deze ontdekking, zo doet ook het onbewuste het met

---

23. Een voordracht over vergelijkende sagenkunde door K. Kohler (1910) in Cincinatti.
© www.psychanalytischeperspectieven.be

zijn planten-diermensen en met gelijkaardige samengestelde constructies.²⁴ De plant schreit zoals een kind bij de geboorte. Deze schreeuw is een doodschreeuw. Zolang het kind in de moederschoot verblijft, heeft het geen zelfstandig leven; deze toestand heet in de mythologie dikwijls "schijndood" of "schaduwbestaan", zoals bijvoorbeeld in het rijk van Proserpina, waar men een afstraling van het leven of een vermoeden van leven heeft en alles slechts als een schaduw is aangeduid. Bij de "moeders" bestaat er geen klaar en donker, boven en beneden, geen tegenstellingen omdat men nog niet gedifferentieerd is uit de oerstof, uit de oermoeder. Pas met de differentiatie tot een zelfstandig organisme is men toegewijd aan het leven en de dood (de herdifferentiëring). In het leven zelf ligt de bron van de dood, zoals in de dood die van het leven. De ontwikkeling en het ontstaan van het kind gebeurt ten koste van de moeder; bij de geboorte wordt de moeder het meest in gevaar gebracht. De moeder wordt schade toegebracht. Opdat zij niet helemaal zou vernietigd worden, moet er iets in de plaats komen van de doodcomponent: er moet geofferd worden. Men trekt het gewas uit (baart het) onder begieting met bloed van offerdieren of met urine. Dat zijn allemaal doodproducten (urine – excrement). In de joodse oudheid bestond er een plant *baarah* met een vurige glans en haar wortel had de kracht demonen en geesten van de afgestorvenen uit te drijven. Het uittrekken van de wortel heeft de onmiddellijke dood tot gevolg en wordt bijgevolg 's nachts voltrokken door een hond onder begieting met urine of menstratiebloed. Het gelijkstellen van urine en menstratiebloed toont dat de twee producten zogeheten geslachtsproducten zijn die in zich de genezende en bevruchtende kracht in zich bergen.²⁵ Het analoge Perzische Haomakruid (volgens Kohler een als God aanbeden plant – of boommens met goddelijke toverkracht, een soort levensboom, in de plaats waarvan zo dikwijls levenskruiden optreden) wordt 's nachts onder aanroeping van de Hades en in de duisternis fijngestampd en overgoten met het bloed van een geslachte wolf. Het Haomakruid diende voor het doden van de demonen. Haomadrak verleent onsterfelijkheid en vruchtbaarheid. Zoals Jezus – de vrucht van de levensboom – moest sterven, opdat hij zou kunnen verrijzen en anderen – die zich met hem identificeren, leven geven, zo moet ook het goddelijke haomakruid zoals een "boommens" – vernietigd worden opdat het – zoals Jezus – een bevruchtend zaad en een bevruchtende drank wordt. Overeenkomstig de gevaarlijkheid van deze plant, wordt de akker bij de Arabieren gezien als gevaarlijk (Curtis, 1903: geciteerd door

---

24. Vgl. Freud (1900a).

25. Ze stammen ogenschijnlijk uit hetzelfde orgaan.

© www.psychoanalytischeperspectieven.be

Kohler). Volgens het Arabisch geloof moet tijdens de oogsttijd ieder jaar een arbeider sterven. De dood brengende eigenschap van de aardbodem wordt ook aan de "aardmensen" toegeschreven. Dientengevolge hebben de mensen de gewoonte land te begieten met het bloed van een vredesoffer. Enerzijds speelt de aarde de rol van de moeder die het mannetje door de navelstreng voedt, bijgevolg is het uittrekken van het kind een geboorte, anderzijds draagt de aarde de vruchten (kinderen) zoals de vaak mannelijk gedachte boom. Ik heb bij de boomsymboliek ook uiteengezet hoe kind en genitaliën met elkaar samenvallen, vandaar dat de daad van het baren ook een coïtus kan zijn.²⁶

Aan professor Freud heb ik de bewering te danken dat de besnijdenis een symbool kan zijn voor de castratie. Bepaalde negers uit Australië hebben de castratieceremonie terwijl naburige stammen de ceremonie kennen van het uitslaan van twee snijtanden. Het zijn offerceremonies: men ontmant zich, d.w.z. doodt symbolisch de seksualiteit in zich, opdat men niet in realiteit vernietigd wordt. Zonder destructie is immers het ontstaan onmogelijk. Een vrouw vertelde mij dat zij gedroomd had van haar bevalling terwijl haar onder narcose een tand werd getrokken. Het verwondert ons niet wanneer in dromen het uittrekken van een tand optreedt als symbool van de geboorte. Nu is de geboorte = uittrekken van een tand = castratie, d.w.z. de verwekking wordt opgevat als castratie. Tausk deelde mij een geval mee waarin de zieke de coïtus direct opvatte als castratie: daarbij werd de penis in de vagina afgesneden. Met name de zelfbevrediging wordt (in dromen) voorgesteld als het uittrekken van een tand = castratie. Bijgevolg kan men de volgende vergelijking maken:

$$\begin{array}{ccc} & \text{coïtus} & \\ \text{verwekking} < & & > = \text{castratie} \\ & \text{geboorte} & \end{array}$$

De zelfdestructie laat zich vervangen door de destructie van een offer. In de christelijke zienswijze lijdt Christus de offerdood en sterft in de plaats van de mensen, die in de godsdienstige beschouwing de dood figuurlijk met hem ondergaan. Door deze figuurlijke zelfdestructie wordt zagezegd hetzelfde bereikt wat Christus door zijn zelfdestructie bereikte, namelijk de opstanding. De zelfdestructie gebeurt in de christelijke

---

26. In overeenstemming met de beweringen van Stekel. Het volk zal zich zo bij de hele ontwikkeling van de vorming van het kind, naar een coïtus als verklaring zoeken, dat de man in de vrouw het kind naar binnen brengt.

zienswijze in het beeld van de graflegging, een terugplaatsen in de moeder aarde. De opstanding is wedergeboorte.

Plinius spreekt van een Grieks gebruik: "Dat de voor dood gehouden mens zolang onrein werd beschouwd, tot hij zijn symbolische wedergeboorte had doorgemaakt" (Kohler, 1910: 75-84). Zoals Liebrecht aantoonde, vindt de daad der wedergeboorte plaats door een ronde dakopening die gelijkenis vertoont met de moederschoot. In India is het instrument der wedergeboorte een gouden koe; men brengt de persoon die opnieuw gebaad moet worden binnen in deze koe en trekt hem er door de geboortedelen van de koe weer uit. In Jeruzalem of in Mekka mag de persoon die terugkeert wel naar binnen, maar in plaats dat men hem overlevert aan de terugplaatsing in de moeder, offert men voor hem een schaap of een geit. Dat bewijst dat het offer moet opgevat worden als iets analoogs met het verplaatsen in het moederlichaam. De procedure van offeren, zoals Kohler aantoonde, gebeurt als volgt: "Vooraleer hij door de huisdeur naar binnen gaat, stelt hij zich op met gespreide benen, zodanig dat het offer ertussen kan liggen. Dan legt men het op de linkerzijde. De moslim richt dan de kop van het offer naar het Zuiden, respectievelijk naar Mekka, de christen daarentegen naar het Oosten, respectievelijk naar Jerusalem en men snijdt het de keel door onmiddellijk voor of op de drempel. Als de persoon die terugkeert een christen is, wordt hierna zijn voorhoofd kruisgewijze bestreken met wat bloed. Dan stapt hij over het offer en het bloed heen het huis binnen en brengt de kledingstukken die hij moet dragen naar de kerk, waar de priester ze zegent". De positie van het offer tussen de gespreide benen van de persoon die thuis terugkeert, komt overeen met de positie van het kind bij de geboorte. Het bloedige kruis dat men op het voorhoofd van de persoon die terugkeert tekent, duidt op de relatie met de dood van Christus. Zoals Christus sterft hij en wordt hij opnieuw geboren.

Ook dit hoofdstuk toonde ons dat het ontstaan voortkomt uit de destructie. Ook hier verandert de verwekker = de leven gevende God, zich in een kind dat teruggeplaatst wordt in de moederschoot. De dood op zich is afschuwelijk, de dood in dienst van het seksuele instinct, dus als de vernietigende component van deze die tot het worden leidt, is heilbrengend. Het eeuwige leven brengt de mensen echter geen heil, dat zien we ook in de legende van de levensbron. Ik citeer een overeenkomstige passage uit de *Alexandersage* (volgens Friedländer): de kok van Alexander heeft toevallig de gezochte bron bereikt. Hij wou namelijk een gezouten vis in het water afspoelen, toen de vis plotseling levend werd en hem ontglipte. De kok zelf baadt in hetzelfde water en

verkrijgt daardoor de onsterfelijkheid, maar deze onsterfelijkheid brengt hem niets goeds: de koning, aan wie hij het wonder vertelt, wordt woedend omdat hij het niet vroeger vernomen heeft en laat de kok, die men niet kan ombrengen, in zee werpen. De kok wordt een gevaarlijke zeedemon, die men (volgens andere legenden) ook offers brengt. De kok, die het bereiken wilde, wordt bestraft en deze straf bestaat erin dat hij opnieuw in het water, dus in het oerelement (moederlichaam) wordt geplaatst, en zijn levenskracht (die geen destructie vindt) wordt gevaarlijk vernietigend.²⁷ Wij hebben analogieën met de kok leren kennen in de alruinplant of in de gevaarlijke aardmannetjes, die nog niet geboren waren. Door het gevaarlijke kruid te doden maakt men het heilbrengend. (doden = geboorte). Een verdere analogie met de rusteloos in het water woedende kok is de Vliegende Hollander. Ook Friedländer is deze analogie opgevallen. Volgens Graf drukt dit rusteloos rondzeilen van de Hollander zijn zielige toestand uit, waarin hij tevergeefs verlangt naar een overeenkomstig object. De kok verlangt naar de dood en de Vliegende Hollander toont ons dat het een erotische dood is waar men naar verlangt, d.w.z. een dood die voert naar een nieuw worden, want Senta en de Hollander duiken immers omarmd op uit de golven.

"Volgens een oude overlevering kreeg Adam bij zijn uittocht uit het paradijs geen staf (= levensboom volgens Wünsche), maar een geomantische ring met het wereldkruis (?), die hij aan zijn nakomelingen verder gaf. Via hen kwam het in Egypte terecht en het werd beschouwd als het geheim van alle wetenschappen."²⁸ In de plaats van de levensboom treedt volgens Wünsche de ring. De ring is dus zoals de boom een genesis symbool. Wünsche (1905: Gesang 10, V, 7 e.v.) vestigt hier de aandacht op de passage in Göthe's "Reineke Fuchs", waar over die ring met de drie ingegraveerde Hebreeuwse woorden die de vos voorwendt als zou hij ze aan de koning toegedacht hebben, gezegd wordt: de drie ingegraveerde namen bracht Seth, de vrome, uit het paradijs naar beneden toen hij de olie der barmhartigheid zocht. Zoals wij weten, brengt Seth drie appelpitten of drie twijgen uit het paradijs, waaruit zich dan de levensboom ontwikkelt. De drie in de ring ingegraveerde woorden zijn bijgevolg zinnebeelden van de leven gevende kracht van de ring. Zo wordt ons de betekenis van de ring in het *Nibelungenlied* iets duidelijker als symbool van verwekking en nieuwe schepping, van de levenskracht die de ondergang bracht.

---

27. Vgl. Otto Rank (1909).

28. Wünsche: Vom Lebensbaum und Lebenswasser. Volgens Wünsche is in vele legenden de Levensboom = Kennisboom. Vgl. Nietzsche, voor wie kennis=liefde en andere.

De wereld kan pas dan verlost worden als het leven terugkeert naar zijn oorsprong, wat symbolisch zo wordt voorgesteld dat de ring (leven) teruggegeven wordt aan zijn plaats van oorsprong, waaruit hij gehaald werd.

Ik heb mij in dit tweede deel beperkt tot een paar pogingen, met de bedoeling om de bruikbaarheid te illustreren van de in het eerste deel ontwikkelde inzichten op de mythologie aan de hand van zeer heterogene voorbeelden. Het moet aan een meer omvangrijk en diepergaand onderzoek voorbehouden blijven de destructiecomponent van de seksualiteit ook in de afzonderlijke recent psychologische of mythologische constructie aan te tonen. Ik geloof echter dat mijn voorbeelden voldoende duidelijk aantonen dat de voortplantingsdrift overeenkomstig de biologische feiten ook psychologisch even goed een ontstaans- als een vernietigingsdrift is.

Bibliografie

- M Burkhard (1903), *Das Nibelungenlied*, heruitgegeven door Brandis.
- Curtis (1903), *Ursemit. Religion im Volksleben des heutigen Oriente*, Deutsche Ausgabe.
- M. Eysn (1901), "Über einige Motivgaben im Salzburger Flachgau", *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, jg. 11, pp. 181-186.
- C. G. Jung (1911), "Wandlungen und Symbolen der Libido. Beiträge zur Entwicklungsgeschichte des Denkens", *Jahrbuch für psychoanalytische Forschungen*, Bd. III, pp. 120-227.
- S. Freud (1900a), *Die Traumdeutung*, G.W., II-III, 1942, pp. 1-642.
- S. Freud (1905c), *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*, G.W., VI, 1940, pp. 5-269.
- S. Freud (1910e), "Über den Gegensinn der Urworte", G.W., VIII, 1943, pp. 214-221.
- J.W. Goethe (1808), *Faust*.
- Graf, *Schriften zur angewandten Seelenkunde*.
- K. Kohler (1910), "Seltsame Vorstellungen und Gebräuche in der biblischen und rabbinischen Literatur. Ein Beitrag zur vergleichenden Sagekunde", *Archiv für Religionswissenschaft*, Bd. XIII, pp. 75-84.
- Negelein, "Das Pferd im Seelenglauben und Totenkult", *Jahrbuch für Psychoanalytische und Psychopathologische Forschungen*, IV.
- O. Rank (1909), "Der Mythos von der Geburt des Helden", *Schriften zur angewandten Seelenkunde*, Leipzig und Wien.
- O. Rank (1911), "Ein Beitrag zum Narzissmus", *Jahrbuch für Psychoanalytische und Psychopathologische Forschungen*, III, p. 401.
- O. Rank, "Lohengrinsage", *Schriften zur angewandten Seelenkunde*, heruitgegeven door Freud.
- I. Riklin (1908), "Wunscherfüllung und Symbolik im Märchen", *Schriften zur angewandten Seelenkunde*, Leipzig, Heller.
- S. Spielrein (1911), "Über den psychologischen Inhalt eines Falles von Schizophrenie. Dementia Praecox", *Jahrbuch für psychoanalytische Forschungen*, Bd. III, pp.329-400.
- S. Spielrein (1912), "Die Destruktion als Ursache des Werdens", *Jahrbuch für psychoanalytische Forschungen*, IV, pp.465-503.
- W. Stekel (1911), *Die Sprache des Traumes*, Wiesbaden.

- A. Wunsche (1905), *Ex oriente lux, Die Sagen vom Lebensbaum und Lebenswasser*, Leipzig, Pfeiffer IV.